

Šime Županović
Split

LEKSIČKI OSTACI IZ MEDITERANSKOG SUPSTRATA*

UDK 800.87.801.1.

Rad primljen za tisak 1. rujna 1990.

2.2.5 Ihtionimi

Pri objašnjavanju jezičnog podrijetla naziva za pojedine vrste riba i ostalih morskih organizama na našoj obali, ranije studije su se uglavnom bazirale na principima tradicionalne, mladogramatičke Skokove etimologije, koja se oslanjala isključivo na »formu izraza«, a ne na »formu sadržaja«, tj. poznavanju realija, kako je pristupio V. V i n j a u svom proučavanju etimologije i strukture naziva jadranske faune.⁶¹² Vinjina etimološka metoda polazi od zbilje čovjekove, u prvom redu ribarskoga, živog susreta sa svijetom morskih životinja. U tom susretu zadaju se sadržaji koji su onda dobili glasovne izraze najrazličitijeg podrijetla, u kojemu se zrcale dodiri i križanja starih i novih jezika čitavoga Sredozemlja. Tek jasan pogled na sadržaje, njihove raznolikosti i promjenljive uzajamne odnose, omogućuju da se shvati sustavni i prostorni raspored njihovih izraza i da se razložito objasni njihov razvoj i njihovo podrijetlo.

Prema tome, suvremena etimološka istraživanja, za razliku od mladogramatičke etimologije, baziraju se na proučavanju većih cjelina, čitavih semantičkih klasa, a ne na postanku pojedinih riječi.

Pri tom novom pristupu proučavanju etimologije i strukture naše talasozoonije značajnu ulogu igraju također razne vanjske morfološke i sistematske, te

* Odlomak iz knjige autora: *Arheološke, jezične i etnološke posebnosti šibenskog područja*, u izdanju Književnog kruga — Split (u štampi).

ekološke karakteristike riba i ostalih morskih životinja, koje »za lingviste znače semove«, tj. semantičke sastavnice ili komponente značenja, za objašnjavanje postanka naziva naših talasozoonima. Semantika je tako stupila o bok glasovnoj obradi i došla tako u prvi plan istraživanja. Veliku pomoć pri tom razjašnjavanju etimologije i strukture talasozoonima mogu pružiti i sami ribari, odnosno specijalisti ihtiolozi i biolozi koji se bave izučavanjem morfoloških i ihtioloških karakteristika ihtiofaune.⁶¹³

Rezultat tih i takvih skupnih istraživanja naziva naših riba i ostale morske faune Jadrana pokazuje na neke konstantne crte koje su karakteristične i za ihtiološku nomenklaturu ostalih naroda Sredozemlja. U ihtiološkoj terminologiji u kojoj su se sačuvali ostaci nekadašnjih jezika, koji su se naslojavali jedni na druge (mediteranski, grčki, latinski, romanski, pa slavenski i mletački sloj), to je veoma čest slučaj. Kao rezultat takvih proučavanja na jednom mnogo širem području (mediteranskom, pa i evropskom), došlo se do zaključka da jezično podrijetlo naših imena riba i ostalih morskih životinja možemo svrstati u ove grupe:⁶¹⁴

1. Nazivi koji potječu iz mediteranskog supstrata (predgrčkog i predrimskog), a koji su naši preci primili grčkim ili rimskim posredstvom.

2. Nazivi preuzeti od Grka, uglavnom posredstvom dalmatskog romaniziranog življa (dalmatski jezik).

3. Nazivi preuzeti od dalmatinskog romaniziranog pučanstva, koje su Slaveni zatekli na ovim obalama i stisli u gradove i na otoke.

4. Nazivi nastali u dodiru s južnotalijanskim pučanstvom (Magna Graecia).

5. Nazivi koji su prodrli u hrvatski jezik za mletačke dominacije na istočnim obalama Jadrana.

6. Imena hrvatskog podrijetla koja se odnose najvećim dijelom na ekonomski nevažne ribe i druge morske organizme.

Slavenski element u nazivima naše talasozoonimije novijeg je datuma.

S k o k ⁶¹⁵ je pred više od pola stoljeća istakao važnost proučavanja pučke etimologije. Jer, kaže isti autor, »kad se bude za svaki naš naziv znao naučni termin, istom onda će se moći pristupiti tačnom upoređenju sa ribama ostalih zemalja oko Mediterana.« Upravo taj zamašni posao izvršio je njegov učenik V. V i n j a , nakon pola stoljeća u svom kapitalnom djelu: *Jadranska fauna-etimologija i struktura naziva*.⁶¹⁶

V i n j a , proučavajući jezično podrijetlo naziva riba i ostalih morskih organizama na istočnoj obali Jadrana, sabranih na više od 170 lokaliteta, zastupa u svom djelu jednu veoma značajnu tezu o karakteristikama tih popisa. Ta njegova teza je veoma interesantna ne samo sa stanovišta etimološke strukture hrvatske ihtionimije i katkada s frapantnim podudaranjima s drugim mediteranskim etimologijama već naročito sa stanovišta sukcesivnih slojeva koji su prekrivali ova područja od vremena romanizacije. Raspoložuci mnogobrojnim sinonimima za istu »označenu stvar« i naročito poznavajući veoma velik broj denominacijskih tipova za različite vrste imenovanih životinja, on je uspio konstatirati na kakav se način vršila ta polagana penetracija elemenata sukcesivnih slojeva u jeziku primaoca, u našem slučaju hrvatskoga obalnog pučanstva. Tome su doprinijeli i historijski uvjeti.

Međutim, da bi se to i postiglo, *Vinja* u svojim djelima mnogo puta ističe potrebu povezivanja jezičnih znakova međusobno, uzimajući u obzir i afektivnost, težnju za motivacijom, kao i povezivanje jezika s izvanjezičnom stvarnošću. I kao rezultat takvog rada on nastoji postanak i podrijetlo naziva pojedinih vrsta riba i ostale morske faune prikazati u »iscrpnom kontekstu čitavog geografskog kontinuiteta naše obale koji se postavlja u geografski i historijski kontinuitet Sredozemlja«, dok se uzrok ili neposredni poticaj u nastajanju naziva, tzv. denominacioni impuls, traži u samom referentu, tj. »označenoj stvari« — ribi, raku, mekušcu itd.

Isti autor se ograničio samo na historijski period u proučavanju etimologije i strukture naziva jadranske faune. Predrimske i predgrčke nazive, te način na koji su oni doprli do naših obala, on nije proučavao. Takvih naziva iz prehistorijskog perioda, iako ne mnogo, sačuvalo se i na našoj obali. Oni pripadaju mediteranskom supstratu i naši preci mogli su ih primiti samo grčkim ili rimskim posredstvom. Nekoliko od tih nedvojbenih prethelenskih elemenata u nazivima riba na našoj obali, a to se odnosi i na šibensko područje, pokušat ćemo analizirati u ovom poglavlju.

Sve te vrste se nalaze i u šibenskim vodama: *tunj*, *salpa*, *šarag*, *kirnja*, *manjavur*, *tabinja*.

Naravno, ima i latinskih ihtionima koji nisu nikad doprli do nas, a za koje se misli također da su predrimski i predgrčki: *Saperdes* (?), *pristis*, *balistes*, *engraulis* (koji > *granguliš*, ali odakle u grčki?) o kojima ne znamo ništa.

2.2.5.1 *Tunj* (*Thunnus* (*Thunnus*) *thynnus* L.)

Lov tuna na našoj obali prakticirao se već u neolitikumu. Nalazi kostiju tuna u najdonjim slojevima Markove špilje na Hvaru⁶¹⁷ ukazivalo bi da se prehistorijski stanovnik otoka Hvara prehranjivao i tim velikim migratornim ribama za čiji je lov morao upotrebljavati kompliciranija tehnička sredstva (mrežu, harpunu ili jači povraz⁶¹⁸).

Lov tuna, prema tome, prakticirao se već u prehistoriji. To potvrđuju i nalazi slika prastanovnika u »Grotta del Genovese, a Levanzo«⁶¹⁹, gdje se, među figurama, nalaze i tuni koji su prikazani takvom anatomskom preciznošću koja uvjerava da su ti prastanovnici špilje morali dobro poznavati tunu. Crteži pripadaju kasnom neolitikumu i početku brončanog doba.

Prve pisane izvore o lovu tuna na obalama južne Iberske atlantske obale nalazimo u Strabona⁶²⁰ (122). Strabonova bilješka o lovu tuna na španjolskoj atlantskoj obali ujedno je i prvi fundamentalni doprinos modernoj teoriji o atlantskim migracijama tuna prema Mediteranu.⁶²¹ Prvi koji su otkrili obilje tuna na toj obali bili su Feničani. Koliku je važnost za Feničane, a kasnije i za Kartagane, imao taj ribolov tuna u V. stoljeću p. n. e., pokazuje i njihov novac s naslikanom tunom.⁶²²

Najobilnije lovine atlantskog tuna prije njegova ulaska u Mediteran kroz Gibraltarski tjesnac postizale su se (a postižu se i danas) u zaljevu *Cadiz* (Gades), i to specijalno u »ensenada de Barbate«⁶²³ (analogno našem nazivu *Barbàt* na otoku Rabu također poznatom po bogatom lovu tuna⁶²⁴).

O bogatom lovu tuna negdje na pustinjskoj obali Afrike (vjerojatno današnja Libija), punoj alga (*Fucales*), koji su pokriveni za vrijeme plime, a otkriveni za oseke, nalazimo podatke i u P s. — A r i s t o t e l o v o m spisu: *De mirabilis auscultationibus*⁶²⁵. (cit. Parona)

Aelianus C l a u d i u s (polovinom III. stoljeća n. e.), opisuje također u svojoj knjizi: *De Natura Animalium*, (lib. XV, c. 5), lov tuna u Pontu. U njoj govori o migracijama tuna u Propontisu. Stanovnici te regije (Herakleje, Tione, itd.), dobro su poznavali kretanje i pojavljivanje tuna i za to su pripremali alat, brodove, mreže i jednu veliku osmatračnicu (θυνοσκοπός)⁶²⁶. O tim tunama koje dolaze iz atlantskih prostora i putuju prema Mediteranu radi mriještenja kao i njihovom uživanju poslije mriještenja u proljeću, pripremama i lovu govori veoma detaljno O p i j a n (*Halieutica*, III, 620-648⁶²⁷).

O bogatim lovinama tuna u Pontu doznajemo najprije od Feničana, koji su od Bospora do Colchidae sagradili seriju utvrđenih mjesta (Herakleja, Sesamos, Karambys, Sinope), koja su kasnije pod grčkom dominacijom postala napredna mjesta.⁶²⁸ Čitava jedna provincija na obalama Crnog mora i Bospora dobila je i ime po bogatoj lovinu tuna (Bithynoi, Thynoi)⁶²⁹. A grčka kolonija *Herakleja pontica* je cvjetala u V. stoljeću p. n. e.

Grci su bili protagonisti lova tuna u Mediteranu već od kraja VIII. stoljeća p. n. e. Prvu pisanu potvrdu o njihovoj vještini lova tuna nalazimo u Eshilovoj tragediji *Persai* (472 p. n. e.), u kojoj glasnik, donoseći vijest o strašnom porazu perzijske flote kod Salamine, kaže: »Il lido e la scogliera s'empiono di cadaveri, e le navi superstiti dei barbari disordinatamente fuggono via, lasciando che gli elleni con frammenti di rami e di rottami battano e fendano le schiere dei nemici, come s'usa coi tonni catturati o coi pesci caduti entro una rete...«⁶³¹ Eshil je i sam sudjelovao u bici kod Salamine!

Prema Eshilovu opisu, ovdje se već radi o pravoj »matanci« Perzijanaca.^{631a} To potvrđuje i G. R a c h e l i riječima: »Ecco dunque descritta, in questa suggestiva similitudine, la mattanza dei greci, perché certo di mattanza ormai si può parlare...«⁶³² Činjenica je da je Eshil pritom spomenuo i mrežu i da je vjerojatno već u to vrijeme izrada tunera započela dobivati i svoju formu.

I sam naziv t u n j dolazi od grčke riječi θύννος i θύννις za ženski rod. Helenisti se slažu da je ta riječ mediteranska pozajmica, koja se često navodi i u vezi s hebrejskim *tannin* »morska neman«. O p i j a n (Hal. 1, 181) je povezuje s glagolom θύνειν« koji se baca, koji je brz«⁶³³ ili »avanzarsi con impeto, siccome fa il tonno quando alla canicola è perseguitato dall'assillo.«⁶³⁴ (Aten.).

Opijanovo i Atenejevo tumačenje porijekla naziva *tunj*, drži se za pučku etimologiju (Boisacq 357).⁶³⁵

Latini su je latinizirali u *thynnus*, — *idis*, izvedenica od θύννις za ženski rod.⁶³⁶

S k o k⁶³⁷ je mišljenja da bi grčka riječ θύννος mogla potjecati i od naroda koji je prije Grka stanovao u oblastima grčkog jezika. Ona je opća mediteranska riječ i do nas je doprla vjerojatno preko dalmato-romanskog kao leksički ostatak od lat. *thynnus* (*thunnus*) (< grč. θύννος, tal. tonno, istro-romanski tuno. Na to upućuje mn < nj.⁶³⁸

O preuzimanju oba oblika (*tun* i *tunj*) iz dalmatskog došao je do zaključka i Ž. M u l j a č i ć , koji je baš te ihtionime podvrgnuo strogoj fonološkoj analizi.⁶³⁹ S ovim mišljenjem se slaže i V. V i n j a .⁶⁴⁰

Za lov tuna šibensko je područje odvajkada bilo jedno od najbogatijih na istočnoj obali Jadrana.⁶⁴¹ Zato i nije bez razloga njegovo uspoređenje s *Helespontom* (kao i za zubaca krunaša!), gdje se lovila tuna još u vrijeme prvih feničkih nasobina na toj obali.⁶⁴²

Šibensko područje po svojoj konfiguraciji umnogome naliči Helespontu⁶⁴³, gdje su strujanja vode veoma izrazita, a bogatstvo srdele privlači tunu, nakon njegovog mriještenja u Mediteranu u proljetno-ljetnom periodu.

Pojavljivanje tune u Šibenskom kanalu i u šibenskoj luci, sačuvalo je sve do danas i poseban izraz *bàrati* u značenju »pojavljivati glavu na površini«.⁶⁴⁴

Izraz *bàrati* je ribarski termin koji se u prošlosti upotrebljavao na šibenskom području za lov tuna. Tako, npr., u knjizi nadučitelja V. B e l a m a r i ć a , Šibenčanina,⁶⁴⁵ nalazimo izraze za ponašanje (behaviour) i lov tuna u Šibenskom zaljevu »dok koji tunj zabara«⁶⁴⁶ ili npr.: »Tunji baraju u zapasanom prostoru«.⁶⁴⁷ Taj izraz je vjerojatno iz mediteranskog supstrata, a do nas je dospio posredstvom dalmatoromanskog leksičkog ostatka s betacizmom *b < v* varäre »prekoračiti« u ovom slučaju možda barijeru, pregradu, itd. od predromanskog oblika nepoznatog postanja **barra* sličnog značenja.⁶⁴⁸ U vezi s tim imamo i antroponim *B a r r a* na Iberskom poluotoku, gdje se također love velike količine tuna u vrijeme njihova kretanja prema Mediteranu.⁶⁴⁹ S prefiksom *es-* lat. *ex-* imamo katalansko *esbarar*, španj. *desbarar* »gleiten, einen Fehler begehen«.⁶⁵⁰

Postoji i jedan drugi izraz za ponašanje tuna u šibenskim vodama, koji također nalazimo kod Vinka Belamarića, Luka Zore, Petra Lorinija, a bilježi ga i Vlaho Fortunić u svojim *Crticama* (str. 37), a to je *bašàmār* uvijek u istom značenju.⁶⁵¹

Po našem mišljenju, izrazi »*barati*« i *bašamar*« (veliko jato tuna) povezani su s biologijom tuna (kretanjima, mriještenjem, ishranom i ponašanjem u Mediteranu).

Samo zreli tunj dolazi iz Atlantika u Mediteran da se mrijesti.⁶⁵² Ti putujući tuni (tonni di corsa) naročito su obilni u svibnju (između 20. i 30. svibnja)⁶⁵³. To potvrđuje i P a r o n a kad navodi: »Più tardi (19–25 magg.) cominciansi a vedere i tonni di corsa (di stellato, o b a r i t a r i) più o meno numerosi, tanto che alcune tonnare, le più favorevolmente piazzate, verso gli ultimi di maggio od i primi di giugno iniziano i loro lavori.«⁶⁵⁴

Ovi *baritari* se mrijestu u dubljim vodama, gdje je odgovarajuća temperatura za sazrijevanje gonada (upwelling) i nakon toga napuštaju te dublje vode i odlaze »igrajući« prema plićim vodama (bassofondo) radi ishrane i tu bivaju lovljeni u tunarama. Ta ponašanja tuna za vrijeme mriještenja imao je autor prilike pratiti u libijskim vodama 1981. i 1982. godine.⁶⁵⁵ Time je bio i riješen problem zašto se prve i najveće tune u libijskim vodama lovilo u tunarama najbliže Misurati, tj. najdalje na istoku, iako tuna uvijek dolazi sa zapada.⁶⁵⁶

Naše analize su pokazale da postoji odnos između mriještenja tuna koji dolaze s Atlantika u Mediteran radi mriještenja i nekih ekoloških faktora (temperature, cirkulacije voda, *upwellinga*).⁶⁵⁷

O tim kretanjima zrelih tuna spremnih za oplodnju s Atlantika u Mediteran govori i O p i j a n .⁶⁵⁸ Te su njihove rute prema mrijestilištima (Tunis, Libija, itd.) od pamtvijeka. Oni žude da što prije dođu do njih, kako navodi O p i j a n , i poslije suludih mahnitanja u proljeću napuštaju ta svoja mrijestilišta, nakon što su se dobro »izbarali« (za šibensko *izbàrat* — »prijeći broj = granicu«).⁶⁵⁹ Tada a b a - r a j u i krenu u potragu za hranom, jer su se dosta iscrpli dugim putovanjima i »baranjima« ili »izbaravanjima« na mrijestilištu. U Libiji, gdje se nalazi jedno takvo mrijestilište tuna, oni ga nakon mriještenja napuštaju i odlaze u pliće vode, uz samu obalu, u potragu za hranom. Idući tim uobičajenim rutama, gdje su postavljene tunare, oni uđu u prvu kameru tunare, zatim ih r a i s prebaci u drugu kameru »... perchè sono restii a r o m p e r e il b a l o ossia il continuo girare intorno alla camera...«⁶⁶⁰

Taj »izabrani« tunj nastavlja sa svojim migracijama — trofičkog karaktera. Zatim u velikim jatima (bašamarima) dolazi i na istočnu obalu Jadrana, u područje grčkog arhipelaga, pa kroz Helespont sve do Mramornog mora, Bospora i Crnog mora.⁶⁶¹

Putujući istočnom obalom Jadrana prema sjeveru, dolaze u naše obalne vode. Tako, npr., »u malostonski zaliv običavaju zalećeti velike mase (bašamari) tunja svake veličine.«⁶⁶² Idući prema sjeveru, cijepaju se u sve manje grupe (»bašamariće«). Činjenica je da oni dolaze uvijek s pučine (*alto mare*⁶⁶³) i da onda kreću prema unutrašnjim vodama, gdje se nalazi njihova najomiljelija hrana (srdelica i papalina).⁶⁶⁴ To kretanje prema plićim vodama, u ovom slučaju, ne znači da oni kreću prema »niskim vodama« ili »oseki«, kako bi se prevelo S k o k o v o tumačenje za »bašamar« od »bassa mar«⁶⁶⁵, nego kao antiteza za a l t o m a r e , tj. b a s - s o m a r e odnosno pučkom denominacijom u b a š à m ā r .

To je lijepo opisao V . B e l a m a r i ć u svom djelu za ribanje tuna, kad se pojave u šibenskim vodama (Grebaštici, Nirinu, Zaboriću, Morinama i Šibeniku) ovim riječima: »Dok koji tunj zabara, veseo i zadovoljan, da je našao bogatu pašu i svoj želudac nahranio liepim i debelim zalogajem«, »parun« čim ga je opazio, veseo na leutu, zapasao je te tunje.« ... Tunji »baraju« u zapasanu prostoru, a ribari zahvaljuju Bogu i viču: Hiljadu glava! Što šabakun kraju, sve to manje baranja...⁶⁶⁶

Ulazeći u svakom od tih uvala, velika jata (bašamari), razbijaju se kao i na ostalim područjima na istočnoj obali Jadrana u manja jata (bašamariće), koji su istovjetni za čitavu obalu i nije čudno ako iste izraze upotrebljava Luka Zore na jugu, Vinko Belamarić na šibenskom području i Petar Lorini na sjevernom dijelu Jadrana, jer se radi o istom referentu i o istom ponašanju tuna, dakle o istoj »označenosti stvari.«⁶⁶⁷

Tunj, ulazeći u naše uvale i kanale ljeti i hraneći se poput srdele »na igri«, »barata« ili »zabarata« u mreži. Najvjerojatnije se ovdje radi o predromanskom obliku nepoznatog postanja, kako navodi V i n j a .⁶⁶⁸ Od istog korijena dolazi vjerojatno i gr. βάλλω »gibati se«, »pokretati se«, »goniti« itd. Od lat. ballo > tal. ballare, dij. ballo, a od toga imamo romanski postverbal *bal*, *bào*, *bāla* u Dubrovniku i stari istarski ples »*balun*«. ⁶⁶⁹ Već za ilirski konsonantizam karakterističan je prijelaz l/r (*balma/karma/karmě*), a kasnije imamo metatezu l – r > r – l (na primjer *balatūra* — šibenski otoci i *baratūra* — Božava).⁶⁷⁰ Sličnu pojavu imamo i sa grč. βάλλω. Od lat. > tal. ballo, ballare i naši izrazi *barati* (od *barra), *zabarati*, *poba-*

rati, *abarati* (u vezi s ribom). U ovom slučaju bilo bi također teško dijeliti refleksu od **barra* i one od lat. *v a r a*, na današnjem stadiju leksičkog razvoja.⁶⁷¹ Sve navedeno smo pokušali iznijeti u jednoj hipotetskoj formi pod upitnikom, jer smo svjesni da je veza između *barati* (balun »ples«) *balatūra* itd. veoma tanko opravdana!

U vezi s terminom *barati* imamo i šibenski izraz *izbàrat* koji bi, u ovom slučaju, više odgovarao smislu izbacivanja ikre i jaja za vrijeme mriještenja, nego istoimenoj igri na *op* poznatoj u Šibeniku prije drugog svjetskog rata. Tom smislu bolje bi vjerojatno odgovarao jedan drugi etimon, neznatno modificiran metatezom $l - r > r - l$, kao i ranije, u istom značenju u Šibeniku, a to je varijanta *izbàlat*. On bi u ovom slučaju odgovarao u potpunosti fiziološkim radnjama mužjaka i ženki na mrijestilištima za vrijeme oplodnje i u vezi s time bi se moglo pomišljati i na grčki *ekbállo* »ejacular (de coitu)«⁶⁷² Taj fiziološki čin obavlja se za vrijeme mriještenja u dubljim vodama. A ta nevidljiva igra u dubljim vodama za vrijeme mriještenja našla je svoje mjesto i u izrazima o *baranju* (mriještenju) i *abaranju*, tj. svršenom činu i aberaciji i kretanju prema plićim vodama, gdje za vrijeme hranjenja tuni »baraju« na površini ili zabaraju u tineri, kad su opasani. Ovi semantički oblici, zbog njihova zajedničkog sadržaja, našli su na taj način i svoju potvrdu ne samo u našim nazivima *barati*, *abarati*, nego i u nazivima ostalih zemalja na Mediteranu gdje se love tuni-*b a r i t a r i* ili hrvatski *b a r a t a r i*. Također i značenje *b a š à m à r*, koji je zajednički za čitavu našu obalu odnosi se na istu označenu stvar — u ovom slučaju — plitke vode (*basso mare*), gdje se tunj uglavnom nalazi za vrijeme hranjenja, a nakon mriještenja (*baranja*).

Najstarija metoda lova tuna na šibenskom području vjerojatno je lov strijelom, harpunom, ili, analogno Eshilovim Grcima, veslima ili krhotinama. Isto tako je vjerojatno da su grčke ribarske lađe nastojale dovesti tune u veoma plitke vode i tu ih onda dotući poput neke vrste okrutne »matanza«⁶⁷³.

Vjerujemo da je ta metoda lova tuna prakticirana od davnine i na šibenskom području. Takva jedna metoda lova, koja se vjerojatno primjenjivala i u prahistoriji, upotrijebljena je 1948. godine i u Šibenskom kanalu na mjestu zvanom Vòdilo, gdje se pod sviću *vòdi srdelica*, od davnine omiljela hrana tuna.⁶⁷⁴

Od ostalih alata koji su se mnogo kasnije počeli upotrebljavati na šibenskom području imamo *tunere*, *noćnjare* na doček, koje su služile kao mreže za zatvor, *noćnjare* koje su služile kao *stajačice*⁶⁷⁵ i velike mreže *šabakuni*.⁶⁷⁷

Jedino je na šibenskom području, duž naše obale, uveden ždrijeb (»brušket«) za lov tuna. Time su se željeli spriječiti neredi na »poštama« kad bi se pojavili *bašamari* (velika jata) tuna u šibenskim vodama. Neredi su se događali između vlasnika šabakuna, s jedne strane, i šabakuna i tunera (noćnjara), s druge.⁶⁷⁸

Iz svega bi proizlazilo da se lov tuna u šibenskom području obavljao već u pretpovijesno doba. Za razliku od istočne obale Jadrana, koliko nam je poznato iz literature, lov tuna u prošlosti na zapadnoj obali Jadrana nije se prakticirao, jer tamo se nikada nije ni pojavila velika tuna. To potvrđuju i talijanski eminentni stručnjaci za lov te ribe. Tako, npr., poznati talijanski ihtiolog i stručnjak za tune, E. N i n n i u svom djelu: *La pesca nell'Adriatico* za lov tuna u Jadranu navodi: »La pesca del tonno in detto mare (Adriatico, o. a.) si fa *esclusivamente* (p. a.) sulle coste orientali, *non frequentado esso i bassifondi del litoralo italiano*.« (p. a.).⁶⁷⁹

To isto kaže i A. Viličić, naš najbolji ribarski stručnjak-praktičar i pionir lova tuna kružnim mrežama plivaricama u Jadranu, za velike tune ovim riječima: »Tunji teški 20, 25, 30, 50, 70 kg i 1,10 do 1,70 m dugi rijetki su u zapadnom dijelu Jadrana, takvi se love duž istočne obale Jadrana u toku ljeta i početkom jeseni.«⁶⁸⁰

Prema tome, na zapadnoj obali Jadrana nije nikada postojala tradicija lova velikih tuna u prošlosti, jer se nisu ni pojavljivali u tom dijelu Jadrana. Ovo je veoma važno napomenuti, jer je iz predrimskog razdoblja sačuvan zanimljiv prikaz lova harpunom (ostima) na susjednoj obali Jadrana. Tu, na području starog *Siponta* (grčki *Siponton*, lat. *Sipontum*), nedaleko od današnje Manfredonije (Monte Gargano) a u zemlji Dauniji, nađene su nadgrobne ploče (stele) s urezanim prikazima tune i njihova lova *ostima* sa tri zuba koje nalikuju harpunu.⁶⁸¹ Ti jedinstveni nalazi su veoma interesantni, u svakom pogledu, jer se radi o ribi i metodi lova koja se nikada nije mogla primijeniti na tom području za lov velikih tuna, pa ni u predrimskom dobu. Vlasnik nadgrobne stele mogao se jedino sjećati tog načina lova ili ga je i sam primjenjivao kao *ribaru* u jednom drugom području gdje se ista metoda lova upotrebljavala, a isto tako i pojavljivala velika tuna. Takvu metodu lova tuna, po našem mišljenju, vlasnik stele na zapadnoj obali Jadrana mogao je jedino vidjeti na istočnoj obali, gdje se primjenjivala još u neolitiku. To bi moglo također poslužiti i kao jedna od indicija velikih etničkih seoba s istočne na zapadnu obalu Jadrana još od prethistorijskih vremena.

2.2.5.2 *Sâlpa* (*Sarpa salpa* L.)

I za ovu vrstu kao i za tunu postoji u čitavom Mediteranu samo jedan te isti mediteranski etimon *salpa*. Zato još u XVI stoljeću *Petrus Gyllius* (P. Gilles)⁶⁸² navodi: *Salpa ubique gentium nomen suum retinet*. Naziv je, prema tome, veoma star i sačuvan, iako mu etimologiju nije moguće utvrditi. Indoevropljani su ga najvjerojatnije zatekli na ovim našim obalama, kao i na čitavom Sredozemlju, i tako ga usvojili. *Budimir*⁶⁸³ je pokušao ihtionim *sarpo-/salpa-* »box salpa« *salpa*« povezati s derivatom *salpinx* »truba« kao i Hesihijev ihtionim *sarapioi* »mendule«. Te dogrčke tudice, kao, npr., *sergos* »jelen« i *sarp-/salp-* »bous«, po istom autoru, pripadaju »očigledno nekom nekentumskom dijalektu odnosno indoevropskim Pelastima«. Ostali autori ga smatraju mediteranskim reliktom.⁶⁸⁴

Isto tako i *Skok*⁶⁸⁵ smatra naše nazive *salpa*, *sâpa*, *sôpa*, kao dalmatoromanski leksički ostatak od lat. *salpa*, mediteranskog je podrijetla. *Sopa* u Dubrovniku (s dugim silaznim akcentom na *o*), odnosno *salpa* u ostaloj Dalmaciji »grčka je riječ koja potječe od nekoga izginulog naroda na Mediteranu.«⁶⁸⁶

O identifikaciji ovog ihtionima ne može biti sumnje, jer se sačuvao u njegovom izvornom obliku u čitavom Sredozemlju sve do danas. Antički pisci su tu ribu veoma iscrpno opisali. Prema pisanju klasičnih pisaca, ihtionim *σάλπη* je bio također i predmet neprekidnih rasprava. Diskutiralo se je li ova riba dobra ili nije ili pak u koje je doba dobra.⁶⁸⁷ Zato nije nimalo čudno da se i danas o ovoj vrsti kako na šibenskom području, tako i duž čitave naše obale mišljenja razilaze. Jedni kažu da je dobra, a drugi je, zbog kojekakvih predrasuda, odbacuju tvrdeći da ona jede sve ili svašta. Tako postoji i izreka za konotaciju čovjeka u pejorativnom smislu da je »ko *sâlpa* pun govana«.

Ovaj izraz nalazimo već i kod Aristotela (HA 8, 4, 1) da je salpa riba koja se hrani izmetom i algama, ne jede meso i jedina je riba koja će jesti mahovinu.⁶⁸⁸ Slično mišljenje nalazimo i u Opijana.⁶⁸⁹

Što više, Opijan navodi da je potrebna tišina u svakom ribolovu, a iznad svega za salpu.⁶⁹⁰ Tu izoštrenost sluha u salpe nalazimo i u drugih klasičnih pisaca.⁶⁹¹

Od Grka naziv salpa su preuzeli Rimljani. Plinije (IX, 62 i 162) je spominje dva puta: *salpa* m < *σάλπη*. Spominje je također i Ovidije (*salpa* f < *σάλπη*). Čak Ovidije kaže za salpu: *merito vilissima salpa* (Hal 121).

I naši osnovni likovi, kako navodi V. Vinja u svom djelu o etimologiji i strukturi naziva jadranske faune, iz kojih će se izvoditi obilježeni nazivi, mogu biti dvojaki. Ili vjerno nastavljaju grčko-latinski izvor kao *salpa*, ili pokazuju karakterističnu slavensku vokalizaciju — I — : *saopa*, *sopa*, *sapa*. Istog je podrijetla i albanski *salpi*.⁶⁹²

Često je slučaj da različiti likovi imaju diferencijalnu funkciju. Najčešći je romanski sufiks -UCEU, koji nalazimo u realizacijama muškog roda, bez domaćih proširaka: *salpoć*, *salpoč*, a i u realizacijama ženskog roda *salpuša*, *salpuca*, *sapuša*.⁶⁹³

Na Žirju (šibenski otoci) razlikuju se tri veličine *salpa*, čiji likovi imaju različitu diferencijalnu funkciju, a to se vidi i u ovim međusobnim odnosima naziva:⁶⁹⁴

sapa = normalne veličine
sapuš = manja (srednja)
sapušica = sitna salpa

Oblici sa -r — (*sarpa* i dr.) nalaze se uglavnom u istočnom Mediteranu, a nalaze se i u jednom dijelu talijanskih dijalekata. Talijanski ihtiolog Bonaparte (1831) uzeo ga je za generičko ime, tako da danas u ihtiološkoj sistematici imamo dvije varijante iz istog etimona *Sarpa salpa* L.⁶⁹⁵

Naziv *salpa* nalazimo i u statutima komuna: Splitski statut a. 1312, Statut Pule a. 1431 (Lex LMAI Iug., 1031) i Skradinski statut, cap. 67, str. 135. Pod istim nazivom potvrđena je i u djelima Hektorovića i Gazarovića⁶⁹⁶, a uz likove *sapa*, *sopa*, i u leksikografa (Mikalja, Della Bella, Stulli⁶⁹⁷).

2.2.5.3 Šarag (*Diplodus sargus* L)

Vinja⁶⁹⁸ je mišljenja da je *šarag/sarag* kao oznaka za *D(i)plodus s(argus)* naš najrašireniji oblik i da nastavlja grčki ihtionim *δάργος* (iz kojeg je preuzet i latinski *sargus*). To nije nimalo sporno. Je li naše »*sarag*« grčka riječ (Skok, Term. 47), prema istome autoru, nije moguće s potpunom sigurnošću tvrditi jer u nas može biti i dalmatska.⁶⁹⁹

Skok⁷⁰⁰ također tvrdi da naš *sàrak*, gen. *sârka*, *šarag*, gen. *šârga* može također biti i dalmatsko-romanski leksički ostatak od latinskog *sargus* < gr. *σάργος* *sparus sargus* iz istog predindoevropskog (mediteranskog) supstrata.

Što se pak tiče etimologije samog naziva, možemo kazati da njegova rasprostranjenost po čitavom Mediteranu, kao i u salpe, ukazuje na »nepoznato medite-

ransko podrijetlo«. ⁷⁰¹ Ili kako Skok već u svojoj *Terminologiji* ⁷⁰² pred više od pola stoljeća ustvrdio da je »valjda iz istog mediteranskog vrela kao i salpa«.

Spominje ga i Hektorović u svom »Ribanju« pod nazivom *šarg*. ⁷⁰³

2.2.5.4. Kirnja (*Epinephelus* spp.)

I kosti kirnje, kao i kosti tunja, nađene su u najdonjem neolitskom sloju u Markovoj špilji na otoku Hvaru. ⁷⁰⁴ One također potvrđuju da je golema kirnja bila na trpezi prastanovnika naših obala. Izgleda isto tako da su habitat i ponašanje ove obalne vrste već u to vrijeme bili dobro poznati ne samo prastanovnicima naše obale nego i čitavog Sredozemlja. To najbolje potvrđuje jedinstvenost i kontinuitet naziva ovog ihtionima od balkanskog do iberoromanskog, gdje se »kao po nekom dogovoru, svodi pod jedinstveni opći znak *kirnja*... ⁷⁰⁵ Takvo jedno povezivanje španjolskog *cherna*, katalanskog *xerna* s južnotalijanskim *černja*, hrv.-srp. *kiyerna*, itd., nalazimo i kod J. C o r o m i n a s a . ⁷⁰⁶

Istovjetnost naziva ukazivala bi i na zajedničko predindoevropsko podrijetlo. Prastanovnici Mediterana pratili su vjerojatno u isto vrijeme jednu *označenu stvar* — u ovom slučaju konkretno ribu — i dolazili do istih zaključaka, što se ogleđava i u gotovo istom imenu na čitavu Mediteranu. Znači da je i osnova za podrijetlo imena ribe morala biti zajednička širom Mediterana gdje se uspio sačuvati taj naziv.

Referent u ovom slučaju bio je isti morski organizam i on bi, prema tome, predstavljao *supstanciju* koja će u *formi* sadržaja (u ovom slučaju *habitat* i *ponašanje*) konceptualizirati »i shodno toj konceptualizaciji izraziti kroz posebnu formu izraza«. ⁷⁰⁷ Taj sadržaj i označena stvar su upravo faktori koji su najvjerojatnije doveli do jedinstvenog naziva za ovu vrstu u većem dijelu Mediterana. Zato se i postavlja pitanje koji su to faktori mogli utjecati na to da jedinstveni naziv za *kirnju* imamo gotovo u čitavom Mediteranu?

Iz biologije ove vrste znamo da ona pripada grupi scijafilnih riba koje vole mrak, sjenu, tamu, pećine i kaverne te da živi samotnjački, gotovo bismo rekli »pustinjačkim« životom. ⁷⁰⁸ Upravo taj njezin način života u pećinama, kavernama i između stijena, gdje stoji gotovo nepomična, bio je lako uočljiv prastanovnicima Mediterana. Stoga nije isključeno da je i njezin naziv povezan s njezinim habitatom i njenim zajedničkim ponašanjem za čitav Mediteran. Dakle, u ovom slučaju radi se o karakterističnoj označenoj stvari i njenom sadržaju. I tek jasan pogled nad sadržajima, kako to provodi V. V i n j a u svom djelu, njihovom sličnošću, njihovom različnosti i promjenljivim uzajamnim odnosima, omogućuju da se shvati sustavni i prostorni raspored njihovih izraza i da se razložito objasni njihov razvoj i njihovo podrijetlo. Ako se sjetimo već u našim prijašnjim izlaganjima toponima *Kormovi* i *Garma*, onda nam, vjerujemo, neće biti teško objasniti i podrijetlo imena *kirnja* jer se radi o istoj osnovi.

U našem slučaju predindoevropska osnova K o r m -(ovi) u značenju »pećina u koju je prodrla voda«, u vezi je sa ievr. korijenom **quhorm* »pećina«, odakle dolazi i albansko *karmë* »pećina«, prema H. B a r i ć u , ⁷⁰⁹ u istom značenju. Za razliku od J o k l -a ⁷¹⁰ koji je hrvatski naziv *garma* »pećina« na dalmatinskom Primorju

smatrao ilirskim reliktom i izvodio ga od ievr. *gyhorm-* »topao«, B a r i ć ga je doveo u vezu s arbanskim *karme* »pećina«. ⁷¹¹ Početno *g-* u *garma* preko *k-* u arb. *karme*, B a r i ć objašnjava predindoevropskom alternacijom *k/g*, na koju nailazi i u srodnoj grupi riječi: lomb. piem. *crapa*, mant. *grepa*. ⁷¹²

Za nas je veoma značajno što se i ihtionimi istog postanja pojavljuju u albanskom i koji se, kao što je poznato (B a r t o l i, B a r i ć, S k o k ...) u mnogome podudaraju s dalmato-romanskom situacijom kad je riječ o našoj obali. ⁷¹³ Tako, npr., *Peshk. Shq.* 122 navodi za golemu *kirnju* (*Epinephelus* = (C.) *gigas*) naziv *kermi*, dok za Shëngjin i Drač naziv *kerm-i* potvrđuju Nd. Filipi i Nd. R a k a j (1959, 254), a Nd. R a k a j (1970, 9) bilježi *kern-i* (Drač, Shëngjin, Skadar) kao ime za *Polyprion*, dok *C. gigas* označuje pomoću ihtionimske leksije *kern-bari* i *kern-kanali* (= »iz trave« i »iz jaza«). ⁷¹⁴

S k o k navodi u članku o *kijerni* da »ribari Arbanasi u Ulcinju posudiše *kërmë* određeno -a (sa *m* > *rm*).«

Naziv ovog ihtionima na albanskom ukazuje da potječe od osnove *korm-* »pećina«, odakle i potječe njezino ime uzeto iz ievr. supstrata. Poznato je, i to nije ni malo čudno, tj. da pojedini toponimi, antroponimi itd., potječu od naziva pojedinih riba koje su bile bogato zastupane na odgovarajućim mjestima ili je lov na tu ribu bilo glavno zanimanje stanovnika i izvor hrane. Eklatantni su primjer u tom pogledu su Enhelejci koji su po jegulji nazvani »jeguljari«, a vjeruje se da im je ribolov bio i glavno zanimanje. ⁷¹⁶

Takvih primjera za naziv *kirnja* imamo i u ostalim dijelovima Mediterana. Sva je prilika da je od istog korijena *korm-* nastao i naš toponim *Kornat*, koji je pun podvodnih špilja, osobito s vanjske strane, pune klifova i podvodnih kaverna gdje je prodrla voda djelovanjem abrazije. U tim špiljama bila su i staništa kirnje koja su nemilosrdnom devastacijom podvodnih gusara dovela do »iščeznuća« i same vrste na tom nekad i te kako bogatom području koje je najvjerojatnije i dobilo ime po njoj. Neki su pokušavali ime *Kornat* dovesti u vezu s ilirskim »Corinth«. ⁷¹⁷

Od ilirskog prežitka s osnovom *korm-* vjerojatno dolazi i naziv za mali školjčić *Kormat*, nedaleko od Plavnika (Cres). *Kormat*, prema Skoku, dolazi od glagola *corrimare* (*corrimatus scopulus*), tj. »od Plavnika odlomljen školjčić« ⁷¹⁸ gdje je prodrla voda. Dočetak *-at* upućuje, prema istom autoru, na romanski prošli particip od istoga glagola *corrimare* koji znači »odlomiti«. ⁷¹⁹ Taj isti korijen dolazi i u podrijetlu naziva *Kornat* u šibenskom arhipelagu, sa zamjenom suglasnika *m* u *n*. ⁷²⁰ Varijantu *Kornat* nazivaju svi u najnovije vrijeme. ⁷²¹ Koncem XVI. stoljeća kornatsko otočje se nazivalo *Chernata*, ⁷²² a kasnije *Kurnat*. ⁷²³

Također sjeverno od Japigije, prema Stef. Bizantincu, nalaze se i otočići *κύρνοϋ* lat. *Cyrnus* ins. *Iapyg* (?). ⁷²⁴ Koliko je ovaj toponim vezan s južnotalijanskim *černja*, možemo vidjeti i na jednoj daunijskoj steli (vjerojatno sipontskoj?), sjeverno od Japigije, gdje je na jednoj kamenoj plastici prikazan ribar kako ostima (5 zubaca) s kraja pogađa jednu kirnju (prema morfološkim karakteristikama glave i repa, koji vjerno odgovaraju anatomiji ove vrste). Te osti u mnogome nalikuju ostima koje opisuje R. D' E r c o u prošlom stoljeću za naše ribare: »Naši ribari upotrebljavaju osti od pet jakih i teških zubaca zbog dubokog i pećinastog morskog dna, dok se na močvarnim i pješčanim područjima upotrebljavaju tanje osti sa sedam zubaca.« ⁷²⁵

Željezne osti sa tri zuba (trozub) koje su prikazane na jednoj sipontskoj steli, datiraju iz VI. ili V. stoljeća p. n. e. Te željezne osti vjerojatno su upotrebljavali u mladem željeznom dobu i prastanovnici naših obala, gdje je ribolov bio ne samo razvijen nego je mnogim naseljima uz obalu, kao što smo to naveli i ranije, bio i glavno zanimanje i izvor hrane. Zato se ne bismo složili sa Skokom (Term. 45), da su »Italijani posudili naziv *chierna* od dalmatinskih Slovena«. Prije bi moglo biti da su ovaj izraz Iliri na istočnoj obali Jadrana »pozajmili« od svojih prethodnika (radi se o obalnoj i dosta često vrsti) na našoj obali i prenijeli je na Apeninski poluotok za vrijeme ilirskih i liburnijskih seoba s naših obala preko Jadranskog mora, odnosno prodora prema talijanskom kopnu. P a l l o t t i n o ⁷²⁶ izražava uvjerenje da se dolazak Ilira u južnu Italiju desio na prijelazu XII. u XI. stoljeće p. n. e. Tada — a to znači u vremenu najbližem željeznom dobu — kaže Pallottino, zbila se čitava serija pokreta, među kojima i pokret Ilira prema zapadu.⁷²⁷ Postoje i druga mišljenja o dolasku Ilira u prethistoriji na zapadnu obalu Apeninskog poluotoka.⁷²⁸ Krajem X. i početkom IX. stoljeća p. n. e. mnogi stanovnici s istočne obale Jadrana smjestili su se na novim položajima, napustivši stare položaje zbog događaja koji su bili povezani s ovim migracijama.⁷²⁹ Ove protohistorijske migracije s istoka prema zapadu povezane su i s etnosom daunijskim kao jednim od glavnih protagonista tih migracija. Kao potvrda same hipoteze postoje također i filološki elementi.⁷³⁰

Stoga nije isključeno da su Hrvati na našim obalama, kao i Talijani na području Apulije, dolaskom na istočne i zapadne obale Jadrana zatekli starosjedioce od kojih su pozajmili taj naziv i prilagodili ga svom jezičnom sustavu.⁷³¹

Slično se događalo i na ostalim dijelovima Mediterana. Tako, npr., staro je ime za Korziku bilo *κέρνος*, a stanovnici su se zvali *ὁ κέρνιος* što bi potpuno odgovaralo nazivu za kirnju. Obalno područje Korzike je također idealni habitat za ovu vrstu.

Također i na području Eubeje i Megare, u prethelensko doba, nalaze se toponimi i antroponimi, koji bi ukazivali na vezu s pretindoevropskim imenom kirna. To su gradovi na obali Eubeje u Egejskom moru *Κέρνος* i *Κήρυθος*⁷³² u istom značenju. Isto tako u Megari koja graniči s Eubejom nalazimo i antroponim *ὁ κέρνος* ime jednoga Megararina na kojega su upravljene neke pjesme Teognidove.

Isto tako nailazimo i na toponim *Κυρήνη* (Cirene), a stanovnici su se zvali *οἱ Κυρηναῖοι*, po kojem je dobila ime i pokrajina Kirenaika gdje je postojalo obilje kirnja. To obilje nalazi se i danas, zahvaljujući odgovarajućem habitatu. Naselje su osnovali Tirseni, nakon poraza u Egiptu 1227. godine p. n. e.⁷³³ Mnogo kasnije su ga Grci naselili (između 648 i 625. p. n. e.),⁷³⁴ preuzevši ime od starosjedilaca.

Od termina *Κυρήνη* (Cirene) vjerojatno vuče korijenje i sicilijansko *cirenga*, *scirenga* (DEI 959; Penso) i sardsko *širenga* (DES 2,456). Radi li se ovdje o dijalektalnim deformacijama osnovnog naziva kirnja?

Sve navedeno pokazuje mediteransko podrijetlo ihtionima *kirnja*. To potvrđuju i zajednički nazivi od zapadnog, srednjeg do istočnog Mediterana. C o r o m i n a s DCELC, II, 40) navodi naziv *chern*a kao opći u Andaluziji; *cherla* u Asturiji; port. *cherne* m. *chern*a f; canar. *cherne*; val. *xerna*, mozar. (pokršteni Arapi) *chirnia*; marroq. *černa* o *čornia*; alž. *šernya*.

Brojne varijante od iste osnove susrećemo i u južnofrancuskim govorima: *cernio*, *lernia*, *lerni*, *cernié*, a *cernier* je prihvaćeni termin za *Polyprion*.⁷³⁵

Naročito brojne varijante susrećemo i u talijanskim dijalektima, koji u mnogome pokazuju podudaranja s našom situacijom: za Abruzze *cèrgniè*, *cèrgnè* za *C. gigas* i *cèrniè* za *Polyprion*(?); za Bari *cerriè*; Taranto *cernie*, dok G. Rohlf s (VDS 1,134) navodi *cèrnia* i *cerгна*. Za Kalabriju *cernia*. Napulj pozna *cernia* i *cerniola*; Elba *černia* i *černiotta*, a odatle je na Korzici preuzeto *černia*. J. Aquilina za Maltu bilježi *černia*. U sardskom su jeziku u upotrebi *černia* i *gèrnia*.⁷³⁶

Vinja⁷³⁷ je na našoj obali, poredano prema broju mjesta gdje smo ih zajednički zabilježili, našao zastupljene ove oblike: *kerna*(24), *kirna*(14), *kirnja*(11), *kijernja*(9), *kernja*(7) i *kirja*(3).

Sve navedene podudarnosti pokazuju da naziv *kirnja* predstavlja jedan manje-više predindoevropski supstrat za čitav Mediteran.

I Grci, kad su stigli na Egejske obale, vjerojatno su čuli taj naziv za *kirnju* od starosjedilaca, ali ga nisu usvojili jer im se po svojoj prilici činio neproziran. Oni su radije upotrijebili svoj naziv ὄρφος za *kirnju* koji nalazimo još u Turskoj i na Cipru. Najvjerojatnije je da su Turci i Ciprani taj naziv preuzeli od Grka u novije vrijeme.

Kako se ovdje radi o scijafilnoj vrsti koja voli *mrak*, *tamu* i *noć*, Strömberg 22 postupa pravilno kad ovaj ihtionim povezuje sa »dunkel«, »schwartz«, te da bi kl. grč. ὄρφος (ὄρφως) bilo oznaka za *Epinephelus gigas*.⁷³⁸ Tome bi odgovaralo epski i poetski izraz ὄρφνατος, taman, mračan.⁷³⁹

Iako, međutim, između naziva *kirnja* i grč. ὄρφος nema etimološke veze, ipak postoji veza preko referenta, tj. »sedentary and solitary species, living amongst rocks and in caves«⁷⁴⁰, po kojemu je i dobila svoje ime i općemediteransko *kirnja* = grč. ὄρφος.

Mnogi su autori zastupali mišljenje da podrijetlo naziva naše *kirnje* i odgovarajuće romanske glose potječu od latinskog *acernia*, koje se javlja mnogo kasnije i kod Plinija Valerija (IV. st.), Kasiodora i Oribazija (VI. st.) i *acerna* kod Polemija Silvija (V. st.)⁷⁴¹.

Isto tako nije bilo sigurno da li lat. *acernia* dolazi od grč. ἀχέρνα ili obratno.⁷⁴² Budući da se oblik *acernia* nalazi u Kasiodora kojemu je domovina bila Magna Graecia, Rohlf s (EWUGr 285) je pokušao povezati termin *acernia* sa ἀχέρνα, tj. s ihtionimom iz jedne Hezihijeve glose. Isti autor je čak u *Lexicom* 73 i oblik *acernia* izjednačio s Aristotelovim ἀχάρνα i dodao: »seit dem 5 Jahr. lat. *acernia*«. ⁷⁴³

Doduše, bilo je i autora koji su posumnjali u »postojeću vezu« između Aristotelova ἀχάρνα i naziva *kirnja*. Battisti (BALM 2–3, 75–76) bio je mišljenja da »lat. *acharnē* < grč. ἄχαρνος (Ateneo), ἀχάρνα (Aristotele, Ateneo), ἄχαρνα (Esichio) »i da je to oznaka za »*Perca labrax*« (šibenski dütt).

U ovom slučaju su i Rohlf s i Battisti, kako primjećuje V. Vinja,⁷⁴⁴ »povezali *acernia* i ἀχάρνα polazeći od *sadržaja* današnjih hrv. (dalm.) i južnotal. likova *kirnja/cernia*, ali nisu identificirali vrijednost grč. (> lat.) ihtionima i njegovih varijanti.«

I Vinja je mišljenja, analizirajući Aristotelovo i Atenejevo pisanje, da ne postoji ni jedan naziv za ribe zvane *ἄχάρνος* (Ateneo 2866) i Aristotelov (HA 8, 2, 2) *ἄχάρνας* koji bi se mogao dovesti na planu izraza u vezu sa nazivom za *Labrax* s *ἄχάρνας* ili *ἄχερλα*⁷⁴⁵.

Međutim, iako *V i n j a* u svom djelu isključuje takvu mogućnost, on ipak navodi da »dobar dio podataka, a navlastito Hezihijevo *ἄκάρνλιζ λάβραζ* odgovara smudutu (*Labrax*)...«⁷⁴⁶ Nešto slično nalazimo i kod Liddel-Scotta za podatak komika Kalijasa (cit. in Liddell-Scott 295) da je *ἄχαρνώς* = *ὀρφώς*, kojega su oni popratili, kako navodi *V i n j a*⁷⁴⁷, sa »probably bass« (= *Labrax* = smudut, lubin; v. gore Battistijevo *acharnē* = *Perca labrax*«).

Prema našim analizama podrijetla naziva *kirnja* proizlazilo bi da isto ne možemo tražiti ni u grč. *ἄχάρνα* s varijantama, a niti u kasnolat. istoznačnim *acernia*, čije vokalske promjene, kako je to istakao S. B a t t i s t i (BALM 2–3, 76) *ne mogu* biti »spiegato coll' apofonia«, a niti »dipendere da un archetipo col vocalismo di *ἄχέρλα* di Esichio.«⁷⁴⁸

To najbolje potvrđuje i Aristotel (HA 8, 2, 2), otac moderne ihtiologije, od kojega je sve i počelo, govoreći o onim ciplima koji se hrane muljem pa su teški i slinavi, navodeći da njihova mlad ni jedna riba ne jede, ali zato kad poodrastu, druge ih ribe žderu, a najviše ih jede *ἄχάρνας* »(καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἄχάρνου)«.⁷⁴⁹

Iz ovih Aristotelovih podataka bi proizlazilo da se ovdje ne radi ni o kakvoj *kirnji* koja živi u pećinama i kavernama, kao što smo to ranije naveli, i odakle potječe i podrijetlo naziva *kirnja*, nego o jednoj drugoj vrsti koja se hrani juvenilnim ciplima i koja obitava na istim staništima. To ni u kojem slučaju ne može biti *kirnja* nego samo *Labrax* (= Smudut), koji obitava na istim staništima kao i juvenilni cipli i koji je poznat zbog svoje proždrljivosti i koji ih »najviše jede«.

Da je navedena konstatacija Aristotelova točna, potvrđuju i rezultati suvremene nauke koji se odnose na biologiju i ekologiju cipla (*Mugil* spp.) i smuduta = šib. *dût* (*Dicentrarchus labrax*). Tako npr., F i s c h e r⁷⁵⁰ za stanište, ponašanje i ishranu *cipla* i *smuduta* (lubina) navodi:

Mugil spp.: »Schools of *M.* occur mostly in shallow waters especially in brackish and coastal lagoons of varying salinity; enters estuaries and rivers for feeding but spawning takes place in the sea only; juveniles often concentrate near the outflow of the freshwater stream.«

Labrax spp.: »Inhabits shallow waters a wide variety of grounds; particularly common in inshore waters (mouths of rivers, brackish lagoons, creeks, and sometimes even up-river). Feeds mainly on small shoaling fish...«

Kao što vidimo iz navedenih podataka o biologiji i ekologiji cipla i smuduta, radi se o istom habitatu, tj. u blizini ušća rijeka gdje se koncentriraju juvenilni cipli, a smudut koji je poznat zbog svoje proždrljivosti, »najviše ih jede«.⁷⁵¹

Akoli su ova naša zapažanja i zaključivanja točna, a u pitanju je mišljenje suvremenoga ribarstvenog biologa, onda nema dvojbe da je Aristotelov *ἄχάρνας* isto što i Atenejev *ἄχάρνος* i Hezihijevo *ἄχέρλα* (*ἄχερνα*) i da su svi ti nazivi »u Antiki označavali *kirnje*, posebno *Polyprion americanum*.«^{751a} Međutim, iz ove naše analize proizlazi da se svi ti grčki nazivi ne odnose na *kirnju* (*Epinephe-*

lus), nego na smuduta (*Labrax*) odnosno *duta* u Šibeniku. Isto tako bismo mogli kazati da grčki ihtionim ὀφρός koji je i dandanas u grčkom (i > turskom) oznaka za *Polyprion* = podrijetlu naziva *kirnja*, jer im je referent isti (pećine, kaverne, tama, mrak itd.), iako im je etimologija različita. Ako uzmemo u obzir da se radi o dvije, a ne o jednoj vrsti, onda nam i podrijetlo *kirnje* po skupini –pv–, kao i njena etimologija ne bi trebala biti nejasna i mogla bi se etimološki objasniti.

2.2.5.5 Manjåvur (*Synodus saurus* L.)

O ovom ihtionimu postoji veoma malo podataka u Jadranu, gdje se smatra vrlo rijetkim.⁷⁵² Nalazi se nešto više u južnom Jadranu. Poneki se rijetki primjerak ulovi i na šibenskom području dubinskim povlačnim mrežama (koćama). Odrasli primjerci žive na dnu, i to u većim dubinama.⁷⁵³ Kako je veoma rijedak i malo poznat ribarima, i pučka denominacija ovog ihtionima je rijetka. Za *Synodus saurus* (*S. griseus*, *Osmerus saurus*, *O. fasciatus*) Lambl (1854, 62)⁷⁵⁴ bilježi u Tisnom na otoku Murteru naziv *manjavur*. Skok za Žirje navodi naziv *manjavår*.⁷⁵⁵ Za vrijeme naših obilazaka istočne obale Jadrana zabilježili smo naziv *zelembać* za Rogoznicu (šibensku), Milnu i Supetar, dok smo u Lepetanima u Boki kotorskoj našli za istu vrstu naziv *blavor*, a na Koločepu *glavor*. Imamo također podatke iz literature da ga je Faber zabilježio 1883. za teren Hrvatskog primorja, a isto tako i Lorini pod nazivom *manjur*, a oni nemaju ništa iz krajeva južnijih od Dugog otoka. Odakle ga ima Korlević (*manjur*) iz 1903.⁷⁵⁶ i odakle Kolomba-toviću *manjus* ne znamo. Botteri⁷⁵⁷ (1849) ima zapisano na Hvaru *manjaur*. Skok također spominje naziv *manjur* s napomenom »kod nekih pisaca«. ⁷⁵⁸ Isto tako isti autor (l. c.) ne zna gdje se tako govori. Hirtz (Dubrovnik) za *Saurus griseus* Lowe navodi nazive *manjur*, *blavor* ili *glavor*⁷⁵⁹ (= x glava).

Ovo bi bili svi pučki nazivi koji su dosada zabilježeni duž naše obale za *Synodus saurus*. ARj ne bilježi ihtionimsku vrijednost za ovu vrstu. Isto tako ni Skok u ERHSJ, a u svojoj *Term.* 53 spominje *manjur* kao primjer »prijenosa naziva iz suhozemne zoologije na morsku« (*blavor*, *glavor* i *mulavar*).

U pogledu *manjavur* i var. imamo očiti prijelaz TERRESTRIA → MARINA, a to se najbolje ogleda u izosemantičkim nazivima *zelembać* – lézard... Zato je plauzibilno Skokovo pomišljanje na starije (predrimsko) postanje,⁷⁶⁰ u prvom redu zbog toga što je riječ o gmazu, što se čuva formant -vor, -var, -vur, a prekraja se osnova. Inače, u svim izvorima to je najjasnija ilustracija za transfer reptil-riba: Vitović ima *Saurus* = tarantela, riba tarant, samo B. Jurišić⁷⁶¹ piše i *saurus* i *Saurus*, pa ne znamo o čemu je riječ. Navodi doslovce »ima obilje potvrda«, vjerojatno za tarantela, taranta za *Trachinus* sp. (iz razloga uboda!). Kolomba-tović za *Saurus griseus* bilježi *manjus*, za koji Vinja smatra da predstavlja kompromis, tj. križanje *manjur* × *manjuš* »riblja sitnež«. Skok⁷⁶² za lik *manjaur* kaže da je nastao od *blavor* nakon križanja s talijanskim *magnare* < *mangiare* »jesti«, dok je Vinjino mišljenje da je »prihvatljivije pomišljati na križanje s *manj-ak*, *manj-uš*...«^{762a} Hirtz navodi za gmaza ime *manjaur*.⁷⁶³ U Šibenskom Docu postoji i nadimak *Manjar*. Nosilac tog nadimka bavio se lihvarstvom i bio je rentijer.

Budući da svi naši zabilježeni nazivi ujedno predstavljaju imena za gmazove (Reptilia) i to u prvom redu za blavora (*Ophisaurus apodus*), bilo bi isto tako interesantno navesti i mediteranska podudaranja u formi sadržaja.

U vezi s tim bilo bi zanimljivo pitanje etimologije nazivâ za sljepića. Zapadnoromanski jezici imaju odreda semantizam za »sljepić=gmaz« : Palermo : *tiru de solu, tiru de sicca, a tiru=orbettino*=slijepić, v. cicigna od *caecus* »slijep«. ⁷⁶⁴ Drugi nazivaju tog *S. saurus* i *Lucertola de funnale* (Napoli), *lagarto do mar* (portug.), pa *scurpione*, a to je na Korzici i gušter(ica) i škorpion, te na Kanarskim otocima (španj.) jednostavno *lagarto* > LACERT-US/-A. A tome odgovara po prijenosu semantizma veoma okurentni šibenski apelativ *blavor* (uz negativnu konstataciju za Crničare: Blavori).

Drugi zapadnoromanski semantizam je »Škeram (za veslo)«. Messina *scarmo*, Catania: *scammu*(=) navodi *T u t t o l o m o n d o*, a na Korzici u Bastiji *pesciu scarmu* (Tito de Caraffa). Do tih naziva dolazi drugom konceptualizacijom zbog morfoloških odlika, ali etimološki nemaju veze s reptilonimima; tako je npr., u turskom *Saurus griseus* nazvan *zurna*, a to je »frula«, opet zbog morfološke odlike izduženosti. ⁷⁶⁵

Dijalektalni nazivi za *Synodus saurus* imamo grč. δκαρθμος od glagola δκαίρω »skačem«, *scarmo* (Ligurijska) i *scarmu* (Sicilija). Oni su veoma interesantni, jer se radi o jednom starom području, gdje su obitavali prastanovnici Ligura i Pelazga. Za naša ispitivanja reliktnih ostataka mediteranskog supstrata to je toliko interesantnije, jer između nastavljača grč. *skar(th)mos* i naših *manjavar* i var. postoje veze u referentu kako se *S. saurus* naziva, iako nemaju etimološke veze.

Drugi naš naziv *zelembać*, koji je u kopненоj terminologiji oznaka za guštericu (*Lacerta viridis*), zabilježen je u Rogoznici i dosta je recentan u odnosu na *manjavar* (Tisno) ⁷⁶⁶. U *zelembaća* (kako ga hrvatski zove Šoljan) ⁷⁶⁷ izrazita su velika usta, a kratka gubica. Zubi su oštri. Kao ime za guštericu navode ga Hirtz ⁷⁶⁸, ARj ⁷⁶⁹ i Skok ⁷⁷⁰, ali ne kao ihtionim.

Najčešće se ova vrsta i u drugim evropskim zemljama označuje po imenima za guštericu: Eidechsenfisch (Njem.), Lizard fish (Engl.), Lézard (Fr.). B a r b i e r ⁷⁷¹ navodi da »Les noms de ces poissons sont surtout de noms de lézard«, jer mu je glava, kako kaže D i e u z e i d e ⁷⁷² »oblongue, déprimée, rugueuse en dessus, ressemblant à celle du lézard«.

2.2.5.6. *Tabinja* (*Phycis* spp.)

Ovu karakterističnu vrstu narod zove jednim jedinim imenom duž čitave naše obale: *tabinja* (*tâbinja, tabinja, tabinja*), uz varijante *tâbina, tibinja, tabela, tobinica, dâbina, babina, babinja*, itd. V i n j a nije uspio također pronaći ni jedan oblik u ostalim popisima u Mediteranu koje bismo barem formalno mogli približiti našem nazivu, tako da nam je i ihtionim ostao potpuno nejasan. Niti ARj, niti S k o k u svom monumentalnom ERHSJ 3,428, ne daju nikakva objašnjenja o podrijetlu riječi *tabinja*. Imena za *Phycis* spp. prema tome, kako navodi Vinja u svom djelu, ⁷⁷⁴ »predstavljaju na taj način jedini slučaj u našoj praksi kad niti jedan naziv za danu vrstu ne možemo razjasniti iako na više od sedamdeset točaka naše obale dotična riba ima svoje u narodu čvrsto ukorijenjeno ime«.

Isti autor nije bio u mogućnosti da pronikne u povijest imena *tabinja*, ali je barem pokušao utvrditi razloge »usamljenosti i neprozirnosti« samoga naziva. Analizirajući značenje latinskog izraza *mustela* — koji su Latini upotrebljavali za *Phycis* — koji je na kopnu bila zoonim i označavala kunu ili lasicu, on je došao do zaključka da *tabinja* poput kune i lasice predstavlja vrstu koja je izložena »zabranama spominjanja«⁷⁷⁵ (tabu). Umjesto pravog imena životinje, čije spominjanje izaziva urok, radije su se upotrebljavali razni hipokoristički izrazi, eufemizmi koji su svojim sadržajem ukazivali na želju govornika ili denominatora, onomaturga, da »odagna uroke ili zle posljedice«.⁷⁷⁶ Takvu jednu pojavu smo imali i kod zmije, kao htoničkog božanstva, apotropejsku životinju, totem, demon voda itd., o kojoj se također izbjegavalo govoriti pravim imenom, vjerojatno zbog tabua koji pogađa imena svih zmija.

Navedeno objašnjenje autora, iako utvrđuje razloge usamljenosti i neprozirnosti naziva, još uvijek ne rješava problem podrijetla istoga. Toliko više što naziv *tabinja* nalazimo samo na istočnoj obali Jadrana i nigdje drugdje u Mediteranu.

Tabinja nije samo problem ihtiologinista, ona zabrinjava i same biologe i zoologe jer o njezinom životu još uvijek ne znamo mnogo.

Evo što C. Bas et. al. u svojoj knjizi: *La pesca en España*, I Cataluña, kažu za tabinju: »Se la puede pescar abundante durante determinadas épocas, desapareciendo después. Por el presente no es posible dar datos biológicos, puesto que no ha sido estudiada por nosotros y desconocemos la existencia de trabajos de otros autores en el Mediterráneo...«⁷⁷⁷

Scheuring⁷⁷⁸ za *Phycis* spp. navodi: »Die Gattung *Phycis* ist... noch wenig bekant... Wahrscheinlich laichen diese Fische auf der Hochsee... Verlaichte Exemplare kommen an der Küsten. Über Laichzeit und Laichplätze ist aber nichts genaues bekannt«.

I u najnovijoj knjizi o ribama sjevernoistočnog Atlantika i Mediterana, u izdanju UNESKA, Svetovidov za *ponašanje* *Phycis phycis* (L.) navodi: »... nocturnal, hiding among stones during the day; food: small fishes, various invertebrates. Reproduction: commonly spring, from January to May; habitat: rocks, at 100-200 m.«⁷⁷⁹

Kao što vidimo, i ova vrsta je scijafilna, kao i *kirnja* jer preferira sjenu, polumrak, tamu, pećine i kaverne. Brünnich bio je prvi koji je opisao vrstu *Phycis blennioides*, 1768.

Grci je uopće ne znaju, a ako su stariji nazivi i postojali, oni su vjerojatno iščezli. Nazivi za ovu vrstu u istočnom Mediteranu su neprozirni. Francuski i španjolski nazivi su novijeg datuma, a ako su postojali i stariji, oni su također iščezli, iako je ova vrsta dosta česta i u zapadnom Mediteranu kao i u Atlantiku. Čudno je da nigdje nemamo u čitavom Mediteranu naziv koji bi i približno odgovarao našem *tabinja*. On se jedino na našoj obali zadržao kao jezični relik. Vjerojatno je taj naziv čuo u Trogiru i Splitu, iako ga ne unosi u svom djelu, i Martinus Thrane Brünnich, kad je kao gost splitskog biskupa proučavao ribe okolice Splita i Trogira, a i druge životinje.

Postavlja se pitanje: što je uvjetovalo da se naziv *tabinja*, koji je nepoznatog podrijetla i koji vjerojatno zadire i u ilirsku mitologiju, zadržao upravo na našim obalama i nigdje drugdje u Mediteranu? Lingvisti koji su proučavali taj problem i

željeli »proniknuti u povijest imena«, ostali su samo na vanjskim eufemizmima kojima su pokušavali utvrditi razloge usamljenosti i neprozirnosti samog naziva.

Tabinja je riba koja izgledom mnogo podsjeća na *zmiju*. Pojavljivanje i nestajanje ove ribe u pojedinim sezonama i njezin izgled kad se izvuče na površinu iz tih velikih dubina, uvijek je izazivao, vjerojatno, nekakav strah u primitivnih ljudi jer ih je svojim oblikom možda podsjećala na njihovo htoničko božanstvo, čije pravo ime nisu se usuđivali spominjati zbog uroka.

Ovdje bi se radilo o tzv. zabranama spominjanja. Sam naziv je plod tzv. *zabranâ vokabulara* («interdictions du vocabulaire»: tip medvjed, kuna, itd), a to je, drugim riječima, taboo. Karakteriziraju ga, prema V. Vinji, usamljenost i neprozirnost. Latini su je nazivali, kao što smo to ranije naveli, opet prenošenjem terestres → marinum: *mustela*, a i to je ('DEL 425') apsolutno nepoznate etimologije. Kao što je poznato i kuna (= *Mustelus*) je par excellence tabu životinja (usp. izbjegavanje tabu-a u našem *nevjestica* > rum. *nevâstucă*, njem. *Schöntierlein*, *Schöndinglein*, šved. *lilla snälla* (= »zgodna mala«!), španj. *comadreja* (= »kumica, mala kuma«). Dakle, tu je tabu i »umiljavanje«, a nakon toga, konstatacija da *Phycis* *svoje* imena nema: ako to nije nešto eufemističko izazvano tabuom, onda dolaze parafraze, perifrastički nazivi tipa »majka + gen. n-riba«: »kod nas tip *mat od grunja* ili *grugova mati* ili *grunjska mat*, pa kasnije prilagodbe: *ugoramami*, gdje je *danas* to shvaćeno kao da mami ugora, a ustvari mami je iz južnotal. gdje u Tarantu imamo *mamma de triglie* (Carus 578). Dakle, tabu!, kako bi kazao V. Vinja, a odakle termin koji je nadomjestio tabu »moram reći *ignoramus*«!

Ako je *tabinja* kao ihtionim (a drugačije taj izraz ne postoji) nešto zaista za-tabu-irano, postavlja se još jedno pitanje: da li zaista u grčkoj, frigijskoj ili ilirskoj mitologiji postoji kakav kult, koji bi ukazivao na povezanost između ovog tabuisitičkog postupka i naziva *tabinja*? Da li takvo nešto je postojalo možda i na šibenskom području u prehistoriji?!

Već smo ranije govorili o danilskim kulturnim posudama (rhytoni) na četiri noge. Isto tako smo kazali da su ovakve posude bile jedna od bitnih karakteristika srednjeg neolitika na jadranskom području, a dosta su česte bile i u danilskoj neolitskoj grupi. Centar kulta, u vrijeme njegove kulminacije, bio je u srednjoj Dalmaciji, gdje je izgleda i nastao (Danilska kultura).

»Mora da je ovaj kult imao duboke korijene, veli Benac, i da je održavao neke zajedničke duhovne preokupacije neolitskih ljudi, jer se samo tako može shvatiti njegov prodor u strane neolitske zajednice.«⁷⁸¹ Ove posude su u srednjem neolitu bile poznate i u Albaniji, u srednjoj Grčkoj, u oblasti Korinta ili — na drugoj strani — u oblasti Trsta.⁷⁸² Dakle, u svim područjima gdje je kult *zmije* bio veoma razvijen.

Postavlja se pitanje što odražavaju posude na četiri noge, čiji kult je bio tako raširen duž jadranskog i jonskog mora?

J. Korošec je mišljenja da one »pripadaju kultu voda i da su u danilskom naselju bile vezane uz veliki izvor pored samog naselja.«⁷⁸³ »U vezi s ovim hipotezama, veli dalje Benac, ne smije se, prvenstveno, izgubiti iz vida činjenica da su kultne vaze na četiri noge obilato obojene crvenom bojom, a poznato je da je crvena boja kod primitivnih zajednica simbolizirala život, odnosno njegovo ovaploćenje u ljudskoj i životinjskoj krvi.«⁷⁸⁴

Na tom istom području danilskih kulturnih posuda koje pripadaju, prema Korščevoj hipotezi, kultu voda, nalazili su se lotofagi — Hierastamni (Ἱεραστάμ-
ναι⁷⁸⁵), koji su vjerojatno i dobili svoje ime po tim obrednim posudama.^{785a} Pseudo-Skilak u svom *Periplusu* (pog. 22) za ovo pleme kaže samo da su to lotofagi. Očito je da Pseudo-Skilak razlikuje njih od Ilira. »Možda su to, veli G. Novak, stara predindoevropska plemena koja su se još u doba Periplusa držala i nisu se bila stopila s Ilirima.«⁷⁸⁶ Nije isključena mogućnost da je i kod ovog plemena kult *zmije* bio jako razvijen, a ujedno i kult voda (demon voda). Na tom području su se nalazili i slapovi Krke koji su ujedno mogli poslužiti i kao »sveto mjesto« za obavljanje raznih religijskih obreda, posvećenih božici i »gospodarici rike ove« (Flusgöttin).

Slično svetište posvećeno Božici majci Kibeli (Grč. Kubele), nalazi se i u svetu gradu *Hierapolisu*, u frigijskoj Maloj Aziji, nedaleko od rijeke Maeander. Svetkovina je uvijek bila povezana s obredom za vrijeme kojega se orgijalo. Za te obrede upotrebljavana je jedna pećina koja je ujedno predstavljala i ulaz u podzemni svijet. U toj pećini »... où naissait une source riche en calcaire et en acide carbonique, passait pour être l'entrée des Enfers.«⁷⁸⁷

Kao što je poznato, mnogi objekti koji su pripadali starim egejskim kulturama bili su imenovani pelazgijskim riječima. Zagovornici pelazgijskog su tako povezivali starije tipove egejskog života, čak i kult Velike Majke -*Gdān Ma* »Terra Mater« s poljoprivrednim kultom koji seže natrag sve do neolitika. Ime Δημήτηρ (Dor. Δαμάτηρ) potvrđuje ovo. To ime je složenica u značenju »Terra Mater«, i njen prvi elemenat je pelazgijski *da* od indoevropskog *(*ǵh*)*dhā* »zemlja«. Grčki ekvivalent bio bi **χθᾶ*; cf. *Χθῶν*.⁷⁸⁸ Ovo božanstvo je preuzeto na Kreti još prije XVIII. stoljeća p. n. e. iz religije Pelazga.⁷⁸⁹

Prema Festusu Velika Majka je bila nazvana i *Damia*, a njezine svećenice su poznate kao *Damium*. Ona se javlja i na Apeninskom poluotoku i to ne samo u rimskom kultu. O tome nas upoznaje Festus (60, I).⁷⁹⁰

Ovo ukazuje na jednu identifikaciju ili konfuziju između Velike Majke i Epidaurske boginje *Damia*, boginje rasta i plodnosti, srodne grčkoj Demetri. Srodstvo između Velike Majke i grčke Demetre dolazi do izražaja i na druge načine. Žrtva koja se prinostila Velikoj Majci bila je svinja, i pripitomljene zmije su, izgleda, bile čuvane u njenom hramu. Slično tome, svinje su također bile žrtve koje su se redovito žrtvovala Demetri i u njenim svetim nadstvođenim grobnicama ili provalijama nalazile su se zmije koje su se hranile svinjama koje su im unutra bacale žene za vrijeme festivala *Thesmophoria*.⁷⁹¹

Također od Festa (68, 2) saznajemo da je *Damia* epikleza boginje Kibebe. »Već se iz tog detalja, kako veli B u d i m i r, naš veliki specijalista za predslavensku i predhelensku lingvistiku, može zaključiti da se radi o dogrčkom božanstvu i da je oblik *Dāmia* odnosno jonsko-atički *Demia* = *dēmia*... samo rezultat paretimologije na osnovu dorske fonetike.«⁷⁹²

Lokalna boginja *D(a)mia* u Epidauru (a ovaj prema istome autoru upućuje u pravcu Ilira) u morfološkom pogledu, kao što smo to naveli ranije, je istovjetna s našim kordikalima *zmaj* i *zmija*. P i s a n i je ilirsko *Damia* izveo iz starijeg *Domia*, i on je bio »na pravom putu«, kako tvrdi B u d i m i r, kada je tražio ilirski izvor epiklezi boginje Demetre odnosno Kibebe.⁷⁹³

I na osnovi svega iznesenoga mogli bismo izvesti zaključak: ako je ilirski izvor epidaurskoj boginji *Damiji*, kako navodi P i s a n i , ujedno istovjetan sa našim radikalima *zmaj* i *zmija*, kako navodi B u d i m i r , onda bismo mogli kazati da postoji izvjesna jezična veza između naziva boginje *Damia*, *tabinja* i *zmija*.

Kao htonsko božanstvo *Damia* je bila pod *tabuom*, pa je isti trebalo zamjeniti hipokorističkim ili drugim izrazima. Tako, npr., od boginje *Damia*, predindoevropskom alternacijom $d > t$, a isto tako $b > m$, leksičkim ostatkom od predrimskog supstrata, imamo toponom *Tabia*. Taj toponim i njemu srodni *Tambia* i *Timbia* na Šibenskom području, u ilirsko doba, nalazio se između *Scardona* — *Arauzona* i *Ridera*.⁷⁹⁴ To bi moglo odgovarati i današnjem položaju grada Šibenika. Kod Stefana Bizantinca, lidijsko-karijska $\tau\alpha\beta\alpha$ je interpretiran kao $\pi\acute{\epsilon}\tau\rho\alpha < ie$. $*(s)tebh\bar{a}$ = litica, hrid.⁷⁹⁵ Prema tome, na litici »starog Šibenika«, kao i u Epidauru,⁷⁹⁶ gdje se lokalno slavio kult boginji rasta i plodnosti *Damiji* koja bi, u našem slučaju, personificirala *zmaja* ili *zmiju*, nalazimo upravo legende o njima, i vjerojatno su na tim liticama bili podignuti i hramovi njoj u čast. To bi ujedno potvrđivale i kasnije legende o zmaju i zmiji i sv. Mihovilu i sv. Hilarionu, o kojima smo govorili prije. Zmije se u ovom slučaju nisu nalazile unutar hrama, kao kod Velike Majke i grčke Demetre, nego »... in her sacred vaults or chasms«⁷⁹⁷, gdje su jele žrtve koje su im se unutra bacale.

Grci nisu očuvali, koliko nam je poznato, nikakav naziv za tabinju. Ako su ga i čuli od starosjedilaca, vjerojatno im je izgledao neproziran. U vezi s tom neprozirnošću samog izraza oni su u homerskoj Grčkoj imali dva gotovo identična sinonima, koji su mogli biti metaforično povezani s imenom *tabinja*, a odnosili su se na »grob«. To su $\tau\acute{\alpha}\varphi\omicron\varsigma$ »funeral, grave« i $\tau\acute{\upsilon}\mu\beta\omicron\varsigma$ »grave, tombstone«⁷⁹⁸ (cf. etr. *ǵaura* »tumulo, sepulcro«⁷⁹⁹). Između oba izraza postoji neodređena sličnost, koja bi sugerirala srodstvo, ali oni ne mogu biti etimološki vezani, u okviru uspostavljenih zvučnih odnosa. Riječ $\tau\acute{\alpha}\varphi\omicron\varsigma$ je grčka i izvodi se iz indoevropskog $*dh\bar{m}bh\bar{o}s$, pomoću fonetskih zakona svojstvenih grčkom jeziku i ono je u srodstvu s armenskim *damban* »grob«, dok $\tau\acute{\upsilon}\mu\beta\omicron\varsigma$ nema ništa familijarno s ovom riječi sve dotle dok se ne promijene fonetski zakoni koji su poznati u ie. jezicima. Ali ako bi ta ista riječ mogla biti izvedena iz ie. $*dh\bar{m}bh\bar{o}s$, tada se iziskuje i promjena zvučnih zakona. U ovom slučaju, kako to izvodi V l. G e o r g i j e v u svojoj lingvističkoj igri, rezultat tih zvučnih promjena bio bi sljedeći: $dh > d$ disimilacijom aspirata, i tada $d > t$; dalje $m > um$, i $bh > b$.⁸⁰⁰

Navedena etimološka ispitivanja podrijetla dvaju malne sinonimnih riječi u homerskoj Grčkoj, odgovarala bi etimologiji ilirskih toponima: *Tabia*, *Tambia* i *Timbia*.

Slična etimološka izvođenja mogli bismo upotrijebiti i za podrijetlo naziva *tabinja*. Ova riba se pojavljivala u obalnim područjima, a zatim je posve nestajala u velikim dubinama. Pri njenom lovljenju i izvlačenju na površinu u litoralnom pojasu, nakon mriještenja, ona i d n a s izgleda kao da je »izišla« iz groba. Tako su govorili i stari dolački ribari u Šibeniku za istu vrstu: »izgleda kâ da je došla iz greba.« Njen ponovni dolazak u pliće vode iz velikih dubina izgledao je kao da je »uskrsnula«. Budući da je njen izgled sličan zmiji, a ako je hram boginje *Damia* bio na samoj hridi iznad mora, onda njen naziv *tabinja* bio bi, u ovom slučaju, eufemizam, za boginju *Damia* (zmija). Ako je točna izreka naših ribara »da izgleda kâ da

je došla iz greba«, onda bi to u potpunosti odgovaralo da su žrtve boginji *Damia* bacali »in her sacred vaults or chasms there were serpents«.

Kako je i u Ilira kult zmiје bio veoma jak još u prehistorijsko doba, vjerojatno su postupili na sličan način. I oni su za *tabinju* možda od svojih predšastnika čuli izgovor *bh > b*, a isto tako i prajezično *dh > d > t*. Korijen dolazi, u ovom slučaju, možda od ie. **dheup/b* (**deubeto*) = »dubina«, koje je srodno alb. *det.* »mare«, mod. engleskom »depth«, lit. *dubus*, got. *diubs*,⁸⁰¹ itd. Poznata glosa **dhmbhos* »usjeklina, provalija« (»trench«), vjerojatno bi odgovarala prediev. varijantama sa *d*-dáuno (»Höhle, Loch«). Ovaj se izraz možda nastavlja i u ilirskom *Daubina*, preko slov. *Dabina* (dolinska rijeka), lit. *daubà* (klanac), a odatle vjerojatno dolazi i prasl. riječ *dabar* na šib. području.

Ako su, prema tome, Iliri preuzeli kao i Grci izraze za »grob« iz istog izvora, inače nepoznatog ie. jezika, tada bismo od indoevropskog **dhmbhos*, upotrebom odgovarajućih fonetskih promjena, dobili riječi sličnog značenja koje su pripadale »... the same Pre-Greek Indo-European stratum ... An example is, according to Budimir, the gloss δὺβρις »trench« and the famous Roman hydronym *Tiberis* (with the variant forms *Thy(m)bris* and *Dybris*).«⁸⁰²

To bi, u neku ruku, odgovaralo podrijetlu naziva *tabinja* za ribu koja s vremenom na vrijeme dolazi iz velikih DUMBINA. U Istri i Dalmaciji umeće se *m* pred *b*. Odatle *dumbok*, *dumbina*.⁸⁰³ Dolazi od osnove *duman* »dubodolina«. Po Skok u⁸⁰⁴ predrimskog je postanja i u vezi je s *balma* »duboka dolina«, s promjenom početnog *b* → *d* zbog dovođenja u vezu s hrvatskim *dubok* i promjenom *al* → *u*. J. Schütz⁸⁰⁵ sumnja u takvu glasovnu vezu i *dumaču* povezuje s letonskom imenicom *dūmis* »špilja, duplja, jazbina, ponor, bezdan«.

Na osnovu *dub-*, *dab-* + apstraktum na *-ina* (augmentativ), dobili bismo metaforično ime za ribu iz velikih dubina: DUMBINA, DAMBINA, DABIN(J)A, TAMBINA, TABIN(J)A, a to bi odgovaralo i biologiji ove vrste. Kad ona dođe u obalne vode nakon mriještenja u velikim dubinama, ona se noću kreće u potragu za plijenom kao karnivor, kao nokturnalna vrsta, a danju — »hiding among stones«. Ulovljena noću kad dođe na površinu, sva je mekana poput lješine, *opeljana* (gola, bez lustara), jadna. I upravo taj njezin *opeljan* izgled bez lustara (subjekt zmija) odgovarao bi značenju glagola *peljati* = »ujedati, pecati«⁸⁰⁶, poput zmiје.

Izraz dolačkih ribara da »dolazi kâ iz greba« mogao bi biti u vezi s rađanjem, oplodivanjem, u značenju boginja rasta i plodnosti *Damia* (zmija).

To obnavljanje života koje se pripisuje boginji *Damia*, kao plod tzv. *zabranâ vokabulara* (»interdictions du vocabulaire«), dolazi do izražaja i u eufemističkim izrazima za *tabinju*: »pupoljak«, »cvijet«, kao »uskrsnuće« u nov život. Tako, npr., španjolski naziv *broto la* za *tabinju* vjerojatno dolazi od gotskog *brots* »Knospe« = »pup«, »pupoljak«, koje je srodno retoromanskom *broudol* = »pinjol« (od bora) (REW 1347). Isto tako je i za portugalski *abrotia* = »asphodèle« (= ime cvijetu), a u turskom je *Phycis* = gelincik, koja je i riba, ali i mak (cvijet!).

Kao znak oplodnje (fertiliteta) imamo za *tabinju*, kao što smo to i prije naveli, i perifrastičke nazive tipa »majka + gen. n. — riba«: kod nas tip *mat od grunja* ili *grugova mati* ili *grunjska mat*, pa kasnije prilagodbe: *ugoramami*, gdje je *danas* to shvaćeno kao da *mami ugora*, a to sve zajedno navodi na misao oplodnje, jer se zmija smatra faličkim simbolom bez obzira na to obraća li joj se u ženskom ro-

du.⁸⁰⁷ U tom smislu mogli bismo shvatiti i sve »kopulacije«, na osnovi pučke etimologije između naše tabinje i svih ostalih dubinskih, zmijolikih riba iz porodice *Congridae* i *Motella* spp. (= *Gaidropsarus*= *Onos*).

Bilješke

- ⁶¹² Vinja 1986, I, II.
⁶¹³ Ibidem I, 9.
⁶¹⁴ Ibidem, 36–37.
⁶¹⁵ Skok 1933, 60–61.
⁶¹⁶ Cf. bilješku 612.
⁶¹⁷ Čečuk 1968, 390.
⁶¹⁸ Cf. Brusić 1972, 88.
⁶¹⁹ Cf. Racheli 1979, 165.
⁶²⁰ Strab. 122: καλοῦσι δὲ... τὸ μὲν (πέλαγος) Ἰβηρικόν, τὸ δὲ Λιγυστικόν, τὸ δὲ Σαρδόνιον, τελευαίον, δὲ μέχρι τῆς Σικελίας τὸ Τυρρηρικόν; Plin. iii, 74: cum intravit, Hispanum (mare nuncupatur) quatenus Hispanias adluit, ab aliis Ibericum aut Balaricum.
⁶²¹ Cf. Županović *et al.*, 1983, 5–44.
⁶²² Cf. Racheli 1979, 166; Parona 1919, 8, bilj. 1.
⁶²³ Rodríguez — Roda 1969, 87–96; cf. bilj. 621, 19.
⁶²⁴ Cf. Jireček I, 1901, 39: »Die Wlachischen Personennamen sind theils rein-rumäniser, wie Barbat...«; Skok 1950, I, 63: »Romanski toponim nepoznatog podrijetla Mâg, naziv uvala, gdje se love tune, kod Barbata.«
⁶²⁵ Parona 1919, 11: »... Dicono che i Fenici, abitanti della città di Cadice, navigando per quattro giorni e con vento da Est, oltre le colonne d'Ercole, giungono in certi posti deserti, pieni di alghe e di fuchi, coperti nel flusso e scoperti nel riflusso. Ivi trovano quantità straordinaria di tonni, di grossezza incredibile. Pescati li preparano in conserve, li pongono in vasi che trasportano a Cartagine. Non solo i Cartaginesi ne esercitano l'esportazione, ma ne usano loro stessi stante la loro bontà...«
⁶²⁶ Aelianus Claudius 1533, 40; cf. bilj. 625, 19.
⁶²⁷ Cf. Oppian 1963, 397–401.
⁶²⁸ Maspero 1876, 245.
⁶²⁹ Budimir 1956, 141: »Za imena *Thynoi* i *Bithynoi* imamo dovoljno jaku podršku u ihtionimu *thynnos*, koji etimološki stručnjaci, sa već poznatih razloga, smatraju mediteranskim«; cf. Parona, o. c., 102, nota 1: »Bisanzio, paese di tonno«. Sam Carigrad »... Constantinopoli, dapprima chiamata Lygos, mutò nome in Bisantium verso il 608 av. Cr. forse da Bizante, figlia di Ceronessa. Si ritiene che dapprima fosse una semplice stazione di pesca, specialmente di tonno. [*Bisantium* o Bizanz sarebbe quindi denominazione, che si potrebbe far risalire alla radicale *bi-s*, o *pi-s* (infondata etimologia) donde il nome di *Piscis*].
⁶³⁰ Cf. Enc. Italiana 1932, 177, s. v. Eraclea Pontica: »... Grande risorsa per il suo commercio erano i prodotti della pesca.«
⁶³¹ Racheli 1979, 166: »Žalo i otok se napuni truplima a preostali brodovi barbarski bezglavo bježe ostavljajući Helene da s komadima vesala i drvima razbijaju čete neprijatelja — jednako kao što se ubijaju uhvaćene tune i druga riba koje upadnu u mreže.«
^{631a} Cf. Parona 1919, 8: »Infatti già Eschilo... nella tragedia« i Persiani« paragonò lo scempio fatto dai Greci a Salamina alla matanza dei tonni.
»E quei tavole infrante e tronchi remi
»Come di tonni o d'altri pesci in caccia
»A furor ne scagliavano...«
(Traduz. F. Bellotti, v. 424)
⁶³² Ibidem, 1. c.: »Eto tako je opisan u svoj sugestivnoj sličnosti pokolj što ga učiniše Grci, jer sad se već o pokolju može govoriti...«
⁶³³ Oppian 1963, 224: θύννοι μὲν θύνοντες, ἐν ἰχθύσιν ἔζοχοι ὀρμήν, ἰ θύ(ν)ω: E. M. s. v. Athen. 302 b, 321 d, θύω θύννος, ὁ ὀρμητικός, διὰ τὸ κατὰ τὴν τοῦ κυνὸς ἐπιτολὴν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς οἴστρου ἐξελαύνεσθαι (see H. ii. 508 n.); cf. Parona 1919, 26.

⁶³⁴ Parona, o. c. 26.

⁶³⁵ Cf. Vinja 1986 I, 297.

⁶³⁶ Cf. bilj. 634, 1. c.

⁶³⁷ Skok 1933, 51.

⁶³⁸ Skok 1973, III, 523.

⁶³⁹ Muljačić 1974, 276–277.

⁶⁴⁰ Vinja 1986 I, 298.

⁶⁴¹ Cf. Parona 1919, 185.

⁶⁴² Šizgorić 1981, 44: »... Hic thynni mirae magnitudinis reperiuntur«. O velikim tunima od 250 i 300 kg koji se love u Šibenskom zaljevu govori i V. Belamarić, Šibenčanin, u svom djelu »Priručnik za ribare, ljubitelje ribarstva i ribarskog obrta, Šibenik 1909, 80. O bogatim lovinama tuna u Šibenskom kanalu piše i C. Marchesetti »La pesca lungo le coste orientali dell'Adria«, Trieste 1882, gdje na str. 162 navodi da je 1879–81. u samom Šibenskom kanalu ulovljeno cca 130.000 kg tuna, a Parona (cf. 625, 184) navodi podatak talijanskog ihtiologa E. Ninnia da je 1911. godine na šibenskom području ulovljeno cca 300.000 kg tuna i isto područje uvrstio među najvažnije centre za ulov tuna na Jadranu. I između dva svjetska rata registriran je bogat lov tuna u Šibenskom kanalu (cf. Županović 1963, 80); cf. Maspero 1876, 245, 246 za Helespont: »... Les Phéniciens à la recherche de nouveaux débouchés pour leur commerce, ils s'engagèrent dans l'étroit canal de l'Hellespont et tombèrent dans un basin spacieux et tranquille bordé au sud de grandes îles sur lesquelles ils abordèrent... Au fond de cette première mer intérieure, il découvrirent un nouveau canal, plus semblable à l'embochure d'un grande fleuve qu'à un détroit; ils le franchirent avec peine, sans cesse en danger d'être jetés à la côte par la violence du courant... Ils rapportèrent de ces mers lointaines le thon et la sardine... (cf. Akyüz i Artüz 1957, 93–99; Belloc 1961, 362–365).

⁶⁴³ cf. Ljubić, Commiss. et rel. Venetae VI, 188.

⁶⁴⁴ Skok 1971 I, 111.

⁶⁴⁵ Belamarić 1909, 87.

⁶⁴⁶ Ibidem, 88.

⁶⁴⁷ Ibidem, 1. c.

⁶⁴⁸ Vinja 1985a I, 71; cf. Pagliaro 1938, 370, u kojem »... Nota che *ammarrare* »chiudere, socchiudere ecc.« è diffuso in quasi tutta l'Italia meridionale (e, generalmente, connesso con *marra*, pel napoletano e il calabrese, ROHLFS, *Diz. Tre Cal.*, Milano 1932, I, p. 88, ALTAMURA, *Diz. dial. nap.*, Napoli 1956 p. 62, o con *barra*, pel salentino, ROHLFS, *Voc. dial. sal.*, Monaco 1956, I, p. 42).«

Za GIUFFRIDA 1957, 89 »... (a) *mmarrari* sarebbe da *imbarrare* = chiudere con »barre« o baricate«; (cf. Parlangeli 1964–65, 241 bilj. 52).

U vezi sa reliktom *barra, marra*, itd. Teracini (*Arch. glott. ital. XX (sez. Goidanich) 1926, 122 i d.*) je iznio veoma interesantnu konstataciju da su sve predromanske riječi, koje su do sada utvrđene u romanskim dijalektima nekadašnje ligurske regije, svršavale na -a (kao npr. *barra, karra, marra, sala, tala*, itd.) predindoevropskog podrijetla (cf. Barić 1948, 199).

⁶⁴⁹ Barra 1957.

⁶⁵⁰ Skok 1971 I, 111.

⁶⁵¹ Vinja 1985b II, 4.

⁶⁵² Cf. Županović *et al.* 1983, 8.

⁶⁵³ Ibidem, 13.

⁶⁵⁴ Cf. Parona, o.c., 205, n. 1.

⁶⁵⁵ Cf. Županović *et al.* 1983.

⁶⁵⁶ Ibidem, 9.

⁶⁵⁷ Ibidem, 24–39.

⁶⁵⁸ Cf. Oppian 1963 H, III, 620–623, 396:

θύνων δ' αὐ γενεῇ μὲν ἀπ' εὐρυπόροιο τέτυκται
Ἰκεανοῦ στείχουσι δ' ἐς ἡμετέρης ἀλὸς ἔργα
εἰαρινῷ μετὰ λύσσαν ὄτ' οἰστρήσωσι γάμοιο.

⁶⁵⁹ Cf. Vinja 1985a I, 72.

⁶⁶⁰ Cf. Parona 1919, 205, n. 1.

⁶⁶¹ Županović *et al.*, 1983, o. c. 8–9.

⁶⁶² Vinja 1985b II⁸, 4; cf. Hirtz 1956 III, 32.

⁶⁶³ Viličić 1985, 121–123; »Potrebno je istaknuti da su tunolovci na području Jabuke-Žirja vidali velika jata malih tunja od 20–100 tona u jednoj masi, a isto tako vidali su velike količine sitne plave ribe i to skuša, srdela, iglica i drugih... Glavno područje ulova tuna bilo je između otočića Jabuke i svjetionika Blitvenice. Na ovom području ulovljeno je u 1953. g. cca 400.000 kg malih tunja... Na području Jabuka–Žirje, tamo gdje su tunolovci lovili male tunje, bila je na dane tako velika pojava tunja, da su ih mogli loviti i svi naši tunolovci...«

⁶⁶⁴ Ibidem, 129; »Mišljenja sam da je tunjima najmilija hrana sitna srdelina, papaline, osobito manje ribice koje se pojavljuju u manjim i većim jatima...«

⁶⁶⁵ Cf. Skok 1971 I, 118; cf. Buck 1988, 852 (12.31) s. v. High: »Lat. *altus* (> It., Sp. *alto*; Fr. *haut* with h- fr. Frank *hoh*; Rum. *înalt* fr. *in alto*... from earliest times used only as adj. in transferred sense »high« (and »deep«)... 891 (12.67) s. v. Deep: IE **dheub-* in words for »deep«, »bottom«, and hollow« ... probably first used of the »deep« sea, etc.

Lat. *altus* is unique as a word for »high« applied also to distance, downward.

Ibidem, 892 (12.68) s. v. Shallow: »Lat. *nōn altus*. In several languages »shallow« is expressed simply as »not deep« or »little deep«... So It. *basso*, Fr. *bas*, Sp. *bajo* »low« (12.32), also for »low« = »shallow« water... fr. Vlat. *bassus* »low« (12.32), hence of »low« = »shallow water.«

⁶⁶⁶ Cf. Belamarić 1909, 88.

⁶⁶⁷ Vinja 1985b II, 4.

⁶⁶⁸ Vinja 1985a I, 71.

⁶⁶⁹ Cf. Skok 1971 I, 99–100.

⁶⁷⁰ Ibidem, 1. c.

⁶⁷¹ Vinja 1985a I, 71.

⁶⁷² Ibidem, 73.

⁶⁷³ Racheli 1979, 166: »Probabilmente i tonni venivano uccisi ancora con mazze e bastoni, se si deve prestare fede all'analogia di Eschilo« ...lasciando che gli elleni battano... le schiere dei nemici con frammenti di remi e di rottami... È anche presumibile che le barche cercassero di ridurre i tonni in acque basse, compatibili con l'altezza massima delle loro reti.«

⁶⁷⁴ Analogan slučaj lova tuna harpunom, veslima, »pajolima«, itd., možda i posljednji, desio se 1948. godine u Vòdilu, (u Šibenskom kanalu) kad je K. Jurić sa družinom uspio na zaista primitivan način dotući ogromnu tunu, tešku cca 250 kg. Taj ubijeni primjerak tuna kapitalca nosilo je na »traljama« 6 ribara i bio je izložen kao »trofej« na »parapetu« Mandroča u Šibenskom Docu, odakle su i sami ribari, i odmah nakon toga prodan. Autor ovog rada, i sam Dolačanin, imao je prilike lično vidjeti taj ulovljeni primjerak tuna jer je bio nazočan.

⁶⁷⁵ D'Erco 1973, 108.

⁶⁷⁶ Belamarić, o.c., 83.

⁶⁷⁷ »Šabakun«, »šabaka« je arabizam koji je došao k našim ribarima vjerojatno preko jezika starih dalmatinskih Romana; cf. Skok 1971 I, 377; Isti 1933, 102; Vidović 1984, 419.

⁶⁷⁸ Cf. Belamarić, o. c., 85.

⁶⁷⁹ E. Ninni 1917, 26; cf. Parona, o. c., 182.

⁶⁸⁰ Cf. Viličić, o. c., 127.

⁶⁸¹ Ferri 1971, 39–42. U ovom radu autor iznosi podatak, s likovnim prikazima da je u Dauniji na području starog Siponta podno Monte Gargana nađen fragment jedne nadgrobne stele s veoma rijetkim prikazom ribolova tuna harpunom, trozubom vezanim konopcem koji se odvija. Fragment jedne druge stele također je nađen s jednostavnom siluetom tuna.

⁶⁸² Gyllius lib. XVI, MDXXXIII; cf. Vinja 1986 I, 408.

⁶⁸³ Budimir 1956, 133–135.

⁶⁸⁴ Cf. Boisacq (850) i Frisk (GEW 2, 674).

⁶⁸⁵ Skok 1933, 47; Isti 1973 III, 195.

⁶⁸⁶ Ibidem, 1. c.

⁶⁸⁷ Cf. Vinja 1986 I, 409.

⁶⁸⁸ Cf. Oppian 1963, 380b: A. (Aristotel o. p.)

A. 591 a 15 ἢ δὲ σάλπη (τρέφεται) τῆ κόπρω καὶ φυκίως βόσκεται δὲ καὶ τὸ πράσιον, θηρεύεται

δὲ καὶ κολοκύνθη [gourd, *Cucurbita maxima*] μόνη τῶν ἰχθύων; 534 a 15 ἔνια γὰρ δελεάζεται τοῖς δυσώδεσιν, ὥσπερ ἡ σάλπη τῆ κόπρω.

Za Aristotela πράσιον bi odgovaralo lat. *marubium*.

⁶⁸⁹ Ibidem, 1. c., Hal. III, 414–415:

Σάλπαι δ' ἰκαμάλοις μὲν αἰεὶ φύκεσσι μάλιστα τέρπονται...

⁶⁹⁰ Ibidem, 1. c.

⁶⁹¹ Ibidem, 381, bilj. d., »The acuteness of hearing of the Saupé is mentioned A. 534 a 8: μάλιστα δ' εἰσὶ τῶν ἰχθύων ὀζυήκοοι κεστρεύς, χρέμψ, λάβραζ, σάλπη, χρώμις. Cf. Ael. ix. 7; Plin. x. 193 produntur eitam clarissime audire mugil, lupus, salpa, chromis, et ideo in vado vivere.

⁶⁹² Vinja 1986 I, 410.

⁶⁹³ Ibidem, 1. c.

⁶⁹⁴ Ibidem, 1. c.

⁶⁹⁵ Ibidem, 1. c., bilj. 37.

⁶⁹⁶ ARj 14, 543 i 624; 15, 916.

⁶⁹⁷ Vinja 1986 I, 409.

⁶⁹⁸ Vinja 1986 I, 428.

⁶⁹⁹ Ibidem, 1. c.

⁷⁰⁰ Skok 1973 III, 204.

⁷⁰¹ Cf. Frisk GEW 2, 677.

⁷⁰² Skok 1933, 47.

⁷⁰³ Hektorović 1951, 65.

⁷⁰⁴ Čečuk 1968, 390.

⁷⁰⁵ Vinja 1986 II, 29.

⁷⁰⁶ Corominas 1954, 40.

⁷⁰⁷ Vinja 1986 I, 21.

⁷⁰⁸ Fischer 1973, farm. Serranidae (Epin 1).

⁷⁰⁹ Barić 1948, 171.

⁷¹⁰ Cf. Jokl RLV I. 89b; VI. 41a; X. 294a.

⁷¹¹ Cf. Barić 1948, 1. c.

⁷¹² Ibidem, 1. c.

⁷¹³ Cf. Vinja 1986 II, 32.

⁷¹⁴ Ibidem, 1. c.

⁷¹⁵ Skok 1972 II, 78–79.

⁷¹⁶ Stipčević 1974, 143.

⁷¹⁷ Friganović 1984, 7.

⁷¹⁸ Skok 1950b I, 39.

⁷¹⁹ Ibidem, 1. c.

⁷²⁰ Ibidem, 40.

⁷²¹ Skračić 1987. 82.

⁷²² Cf. Antoljak 1954 I, 109–114; Skračić, 1. c.

⁷²³ Skračić, 1. c.

⁷²⁴ Krahe 1937 V, 11: Cyrnus. ins. Iapyg (?) — Κύρνος, νῆσος πρόσβορος Ἰαπυγίας. Hecat. b. Steph. Byz. s. v. — Mayer 365. ;cf. Ribezzo 1944, 5–210. Na str. 155 stoji epigraf »su di una pietra rettangolare (n. d. inv. 4752)

KORNA KORNAS

La comparsa di un nome personale *Kurnas* nell'onomastica messapica accrediterebbe l'esistenza del nome geografico κύρνος, νῆσος πρόσβορος Ἰαπυγίας (Hecat. apd. Steph. Byz. s. v.), benché data l'esistenza di due Japigie in Ecateo (apd. Steph. Byz. s. v.), una in Italia e l'altra nell'Illiride (Albania), non sia possibile decidere (str. 166) se si tratti di un'isola della costa italica o della costa dalmatica, cosa di cui la critica negativa dovrebbe ormai tener conto (v. me ultimamente in Italia e Croazia p. 60 sqq.).«

⁷²⁵ D'Erco 1973, 106.

- ⁷²⁶ Pallottino 1960, 46–47.
- ⁷²⁷ Ibidem, 1. c.
- ⁷²⁸ Schachermeyr 1929, 50 navodi da su ilirska plemena prešla u Italiju oko 1000 g. p. n. e. i da se otada i nalaze ilirska plemena u nekim dijelovima Apeninskog poluotoka. Prema A. Bencu (cf. Benac 1964, 69), uzimajući u obzir razne keramičke forme (u prvom redu određeni oblici drški i određenih vrsta fibula), onda su prodori etničkih grupa s Balkana u Italiju morali početi još u 11. stoljeću p. n. e., a u 10. stoljeću su nastavljeni, i možda i dovršeni.
- ⁷²⁹ Batović 1975a, 341.
- ⁷³⁰ Nava 1980, 8.
- ⁷³¹ Skok 1933, 45: »Bez početnoga *a*, kao i kod nas, govori se i u Salentu *ćernja* »perca gigas«. *Kijernja* je došla od »Romana u Dalmaciji«.
- ⁷³² Katičić 1976a, 42.
- ⁷³³ Cf. J. Hubschmid, Enc. Hisp., 1959, 1, 477; Isti 1960, 78: »In Nordafrika findet man Orstnamen, die auf tyrhenische Besiedlung weisen (Κυρήνη), wie denn auch später sich Griechen in Nordafrika niedergelassen haben.« Tukidid među Pelazge ubraja i Tyrsene. On je naišao na njihove tragove u Plakiji i na Helespontu i sjeverno od Chalkidike, gdje je utvrdio i svoje pelazgijske Tirsene, kojih jezik on naziva barbarskim, iz čega proizlazi da je jezik tog prastanovništva bio srodan sa tyrsenskim, a tim i sa etrurskim; cf. Barić 1959 I, 33; Kretschmer 1935, 44.
- ⁷³⁴ Maspero 1876, 489.
- ⁷³⁵ Vinja 1986 II, 31.
- ⁷³⁶ Ibidem, 1. c.
- ⁷³⁷ Ibidem, 1. c.
- ⁷³⁸ Ibidem, 33, bilj. 27.
- ⁷³⁹ Gorski i Majnarić 1976, 245.
- ⁷⁴⁰ Fischer 1973, SERRAN Epin 1.
- ⁷⁴¹ Corominas 1954, 40.
- ⁷⁴² Ibidem, 1. c.
- ⁷⁴³ Vinja 1986 II, 33.
- ⁷⁴⁴ Ibidem, 1. c.
- ⁷⁴⁵ Ibidem, 35.
- ⁷⁴⁶ Ibidem, 34.
- ⁷⁴⁷ Ibidem, 1. c.
- ⁷⁴⁸ Ibidem
- ⁷⁴⁹ Ibidem
- ⁷⁵⁰ Fischer 1973, 1. c.
- ⁷⁵¹ Cf. Vinja 1986 II, 34.
- ^{751a} Ibidem, 35.
- ⁷⁵² Morović 1972, 600.
- ⁷⁵³ Sanzo 1915, 48.
- ⁷⁵⁴ Lambl 1854, 56.
- ⁷⁵⁵ Skok 1971 I, 170.
- ⁷⁵⁶ Korlević 1903, 1, 2.
- ⁷⁵⁷ Cf. Brusina 1874, 43–63. U ovom radu štampan je i najstariji katalog riba otoka Hvara do 1849. godine (Botteri–Boglić).
- ⁷⁵⁸ Cf. bilj. 755, 1. c.
- ⁷⁵⁹ Hirtz 1956, 216.
- ⁷⁶⁰ Skok 1971 I, 170: »Pretpostavlja se ilirska ili tračka izvedenica sa sufiksom *aurus*...«; Isti ZRPh 1930 50, 512.
- ⁷⁶¹ Jurišić 1956 I, 330.
- ⁷⁶² Skok 1971 I, 170.
- ^{762a} Vinja 1986 II, 48.
- ⁷⁶³ Hirtz 1928, 80.
- ⁷⁶⁴ Cf. Vinja 1986 II, 48–49.
- ⁷⁶⁵ Ibidem, 48.

⁷⁶⁶ Cf. bilj. 754, 1. c. Lambl je sakupljao građu za jadranske ribe 1850–1853. Sva su imena narodna i sakupljena na terenu, najviše u Boki kotorskoj, zatim na Hvaru, pa u Tisnom na otoku Murteru i drugdje. Lambl je zoolog po struci, ali se ne ustručava ulaziti i u etimološki kombinacije koje nisu svaki put lišene osnova.

⁷⁶⁷ Soljan 1948, 189.

⁷⁶⁸ Hirtz 1928, 177.

⁷⁶⁹ ARj 22, 739.

⁷⁷⁰ Skok 1971 I, 7 (s. v. -ac).

⁷⁷¹ Cf. Barbier 1914, 340.

⁷⁷² Dieuzeide et al. 1959 II, 58.

⁷⁷³ Vinja 1986 I, 264.

⁷⁷⁴ Ibidem, 1. c.

⁷⁷⁵ Ibidem, 265; cf. Meillet 1921, 281 i d.

⁷⁷⁶ Ibidem, 1. c.

⁷⁷⁷ Cf. Bas *et. al.*, 1955, 245.

⁷⁷⁸ Cf. Sheuring 1930, 243.

⁷⁷⁹ Whitehead *et. al.*, 1986 II, 706.

⁷⁸⁰ Martinus Thrane Brännich (1737–1827), koji je rodom iz Kopenhagena, bio je gost splitskog biskupa za kojeg u posveti kaže: *Viro illustrissimo et rever. D. IOANNI LUCAE CARRAGNINO, archiepiscopo spatensi (olim Salonitano) Dalmatiae ac totius Croatiae*. Brännich je proučavao ribe okolice Splita i Trogira. Kao rezultat toga rada napisao je knjigu pod naslovom: *ICHTHYOLOGIA MASSILIENSIS sistens piscium descriptiones*, sa specijalnim dodatkom pod naslovom: *SPOLIA MARIS ADRIATICI, Hafniae et Lipsiae 1768*; cf. Morović 1965 3, 1001–1003.

⁷⁸¹ Benac 1984, 46.

⁷⁸² Ibidem, 45.

⁷⁸³ Ibidem, 1. c.; cf. Korošec, J., 1958, 57.

⁷⁸⁴ Benac 1984, 45.

⁷⁸⁵ Cf. Suić 1955b, 136; Rendić Miočević 1950, 29–30: »Zajedno s ilirskim plemenima Bulinima (Βουλῖνοι) i Hilima Ὑλλοῖ spominje Pseudo-Skylak Hijerastamne (Ἱεροστάμναι), o kojima nema više nigdje spomena. Müller u svom izdanju *P e r i p l u s a* (GGM I str. 28, b. 22) predlaže stoga ispravak oblika (Ἱεροστάμναι) u Ἱαδερᾶτηναι = Jadertini... Znanstvena kritika danas potpuno zabacuje hipotezu da Pseudo-Skylakove Hijerastamne treba tražiti oko liburnijskog Jadera, jer je ovo pleme, po piscu *P e r i p l u s a*, moralo živjeti daleko više na jug od toga grada«.

Hijerastamni, Bulini, Hyllini su, prema Pseudo-Skylaku u pogl. 22. lotofazi, zvani barbari (Εἰσὶ δὲ καὶ λατοφάγοι καλούμενοι βάββαροι οἷδε Ἱεροστάμναι, Βουλῖνοι, Ὑλλῖνοι...).

^{785a} Benveniste 1969 II, 194, 196, s. v. Grec. *-hierós*: »On peut admettre que *hierós* est une épithète de vénération«. Također grč. *hierós* se posvuda upotrebljava »... avec des noms de lieux ou de fleuves (les fleuves sont divins), avec des noms de personnes ou d'objets avec des noms de choses divines ou humaines ou des noms d'éléments, nous avons constaté la même valeur: partout *hierós* appartient au domaine du »sacré«, que cette qualité tienne à la notion par lien naturel ou qu'elle lui soit associée par circonstance«.

Možda termin *hierá* može označavati i mjesta gdje su se vršila »žrtvovanja«, upotrebom obrednih posuda, koje su, prema J. Korošcu, pripadale kultu voda. Odatle imamo denominaciju *tá hierá* »l'acte sacrificiel«, koja ne bi imale veze sa grč. *hierós* »sacré« (cf. Benveniste, II 196).

⁷⁸⁶ Novak 1961a, 156.

⁷⁸⁷ Cf. Grande Larousse Enc. 1962 s. v. Hiérapolis.

⁷⁸⁸ Katičić 1976a, 77.

⁷⁸⁹ Gavela 1977b, 217.

⁷⁹⁰ Cf. Festus 60, I: »... sacrificium quod fiebat in aperto in honorem Deae Bonae, dictum a contrarietate, quod minime esset damosion, i. e. publicum. Dea quoque ipsa Damia et sacerdotes eius damiatrix appellabatur«.

⁷⁹¹ Ovid, Fasti, 1976, 423, Appen.

⁷⁹² Budimir 1956, 158.

⁷⁹³ Ibidem, I. c.

⁷⁹⁴ Krahe 1925, 100: tamb-. Tamb-ia opp.; wofür jedoch auch Tabia und Timbia; cf. Mayer 1957 I, 327: »Tabia Rav. IV 16. Tambia Rav. V 14. Timbia Guido 115 (209, 15. 380, 17. 542, 19).

Ort in Liburnien nicht weit von Scardona, in der ersten Quelle zwischen diesem und Arauzona, in der anderen zwischen dem letzteren und Rider angeführt«. Ne znamo koliko bi ovaj podatak za Tabia, Τάβαι, Tabas (*taba* »pietra, colle«), cfr. car. ταβα πετρα, ecc. (Zamboni, Il Siculo, 1978, 973) mogao biti povezan s podatkom »... *petra inter vallem Badan et Dabra posita*«, koja se nalazi negdje između Skradina i brda Dabra kod starog Ridera (a. 1243; cf. Sm. III 52, IV 203, 392, VII 335); Skok 1921b, 102.

⁷⁹⁵ Trombetti 1926, 53. Ovu karisku riječ za »pećinu« *taba*, mediteranskog supstrata, ne da se odvojiti ni od prethelenskog toponima *Thēbai*, a niti od tračkog *dava*; cf. Barić 1959, 29.

⁷⁹⁶ Cf. Lucius 1986, 142, Scimnus »Periegeza«, 207: »Et Civitas Epidamnus imminens mari,...«

⁷⁹⁷ Cf. Ovid Fasti, 1973, I. c.

⁷⁹⁸ Katičić 1976a, 71

⁷⁹⁹ Cf. Zamboni, 1978, 973.

⁸⁰⁰ Katičić 1976a, 71.

⁸⁰¹ Cf. Banfi 1985, 130.

^{801a} Cf. Barić 1948, 191 – 192; Mažuranić 1975 I, 296, s. v. *duliba*.* Na poluotoku Srimi imamo toponime: *Dulibe* (u Šib. Docu prezime Dulibić), *Dočine* (a) grč. άλως (IE **dhel*, »dô«; cf. Skok 1971 I, 418, 419); *Dūbine*, keltski s. v. *dūb-no-* wofür dum-no- »tief«; air. domun tief... (cf. Holder 1896 I, kol. 1357.). *Duliba* = dubina, duboka dolina. Izgleda da predstavlja ilirski relik.

⁸⁰² Katičić 1976a, 65.

⁸⁰³ Ostataka vinezma bilo je u srednjem vijeku i u hrv.; cf. primjere kod Jagića u AslPh. 17, 79 i oblike kao *Dumbrovník* (umjesto Dubrovnik, *dumbok* (dubok), *dumbina* (dubina), što ih je zabilježio dr. Aranza kraj Šibenika, naročito na otoku Zlarinu; cf. Aranza, Anzeiger der Kais. Akademie 1897, br. 23 (= Vorläufige Berichte der Balkan – Commission 1, 20, 22); cf. Jireček 1962, 47, bilj. 57).

⁸⁰⁴ Cf. Skok 1924, 200; Šimunović 1972b, 199, nota 329.

⁸⁰⁵ Schütz 1937, 40, 100.

⁸⁰⁶ Cf. Skok 1972 II, 635.

⁸⁰⁷ Berndt 1982, 290, 291.

LITERATURA

- Aelianus, Cl., *De Natura Animalium*, lib. 17, London, Royer 1744, Parisiis, 1858.
- Akyüz, E. F. and J. Artüz, »Some observations on the biology of tuna (*Thunnus thynnus* L.) caught in Turkish waters«, u *Proc. gen. Fish. Coun. Medit.*, 4 (14), Rome, 1957, 93 – 99.
- Antoljak, S., »Tri priloga za proučavanje historije, topografije i toponomastike zadarskih otoka i okolice Zadra, a) Kornat«, u *Radovi IJAZU u Zadru I*, Zagreb, 1954, 109 – 114.
- Aquilina, J., *Nomi maltesi di pesci, molluschi e crostacei del Mediterraneo, Studio basato sul Questionario dell'Atlante ed altro materiale*, Malta, 1969.
- Aranza, J., Anzeiger der Kais. Akademie 1897, 23 (= Vorläufige Berichte der Balkan-Commission 1, 20, 22) (u K. Jireček, 1962).
- Banfi, E., *Linguistica balcanica*, Bologna, 1985.

- Barbier P., »Deux noms de poissons«, u *The Modern Language Review* 9, 1914, 190–196.
- Barić, H., »Ilirske jezične studije«, u *Rad JAZU*, 272, Zagreb, 1948, 157–208.
- Barić, H., *Istorija arbanaškog jezika*, Naučno Društvo SRBiH, Djela XII, Balkanološki institut, knjiga I, Sarajevo, 1959.
- Barra, P., *Hojas y Flores, Poesias*, 1957.
- Bartoli, M., »Dalmatico e albanoromanico. Reliquie romaniche nel croato e nell'albanese«, u *Italia e Croazia*, Roma, 1942, 109–185.
- Bas, C., E. Morales y M. Rubió, *La pesca en España*, I., Cataluña, Barcelona, 1955.
- Batović, Š., »Le relazioni tra la Daunia e la sponda orientale dell'Adriatico«, u *Civiltà preistoriche e protostoriche della Daunia*, Colloquio Foggia 1973, Firenze 1975, 149–157.
- Belamarić, V., *Priručnik za ribare, ljubitelje ribarstva i ribarskog obrta*, Šibenik, 1909.
- Belloc, G., »Inventaire des madragues méditerranéennes«, u *Proc. gen. Fish. Coun. Medit.*, 6, Rome, 1961, 345–371.
- Benac, A., *Studije o kamenom i bakrenom dobu na sjeverozapadnom Balkanu*, Sarajevo, 1964.
- Benac, A., »Mlade kameno doba i prelazno doba«, u *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1984, 29–99.
- Benveniste, E., *Le vocabulaire des institutions indoeuropéennes*, Paris, 2 voll., 1969.
- Berndt, C. H., »Australija«, u *Mitologija*, Ljubljana, 1982, 284–291.
- Boisacq, E., *Dictionnaire etymologique de la langue grécque étudiée dans ses rapports avec les autres langues indoeuropéennes*, 4e éd., Heidelberg, 1950.
- Brünich, M. T., *Ichthyologia Massiliensis sistens piscium descriptione eorumque apud incolas nomina, Accedunt spolia maris adriatici, Hafniae et Lipsiae*, 1768.
- Brusić, Z., »Problemi plovidbe u prehistoriji i antici«, u *Pomorski zbornik* 8, Zadar, 1970, 548–568.
- Brusić, Z., »Najstariji tragovi školjkarstva i ribolova na Jadranu«, u *Morsko ribarstvo* 2, Zagreb, 1972, 87–89.
- Brusina, S., »Naravoslovne crtice sa sjeveroistočne obale Jadranskog mora, Dio drugi, Putopis«, u *Rad JAZU*, 27, Zagreb, 1874, 131–191.
- Buck, C. D., *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago-London, 1988 (Paperback edition).
- Budimir, M., »Pelasto–Slavica«, u *Rad JAZU*, 309, Zagreb, 1956, 81–194.
- Corominas, G., *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, I–IV, Bern, 1954.
- Čečuk, B., »Jadran u prehistoriji«, u *Pomorski zbornik*, 6, Zagreb, 1968, 383–415.
- D'Erco, R., *O ribolovu na istočnom Jadranu*, Prinosi proučavanju ekonomike ribarstva i ribarstvenog prava, Jadranski institut JAZU, knj. 7, Zagreb, 1973.
- Dieuzeide, R., M. Novella, J. Roland, *Catalogue des poissons des côtes algériennes*, vol. I., Squales–Raies–Chimère, 1953; vol. II. Ostéoptérygiens-

- /2^eédition revue et augmentée/, Alger, 1959; III. Ostéoptérygiens (suite et fin), Alger, 1955.
- Enciclopedia Italiana, 1932, 177, s. v. *Eraclea Pontica*
- Finka, B., i A. Šojat, »Obalna toponimija zadarsko-šibenskoga kopna i šibenskog otočja«, u *Onomastica Jugoslavica* 3–4, Zagreb, 1973–1974, 27–64.
- Fričanović, M., *The Kornati Archipelago*, Zagreb, 1984.
- Frisk, H., *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, I–III, Heidelberg, 1973.
- Gavella, B., »O ilirskom supstratu na Balkanu«, u *Iz dubine vekova*, Zagreb 1977, 229–250.
- Giuffrida, F., »I termini geografici dialettali della Sicilia«, u *Arch. st. Sic. or. s. IV*, vol. X, 1957.
- Gorski, O., i N. Majnarić, *Grčko-hrvatski ili srpski rječnik*, Zagreb, 1976.
- Grand Larousse Encyclopédique, V, s. v. *Hierapolis*, Paris, 1961.
- Gyllius, P., *Ex Aeliani historia per Petrum Gyllium latini facti, item ex Porphyrio, Heliodoro, Oppiano, tum eodem Gyllio lulentis accessionibus aucti XVI...* Lugduni MDXXXIII.
- Hektorović, P., *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, prir. J. Vončina, Djela Petra Hektorovića, Sph knj. XXXIX, Zagreb, 1986.
- Hirtz, M., *Rječnik narodnih zoologičkih naziva, knjiga prva: Dvoživci (Amphibia) i gmazovi (Reptilia)*, Zagreb, 1928.
- Hirtz, M., *Rječnik narodnih zooloških naziva, knj. 3, Ribe (Pisces)*, Zagreb, 1956.
- Holder, A., *Alt-celtischer Sprachschatz*, I Bd., Leipzig, 1896, 2 Bd. Leipzig, 1904.
- Hubschmid, J., *Mediterrane Substrate mit besonderer Berücksichtigung des Baskischen un der west-östlichen Sprachbeziehung*, RH, 70, Bern, 1960.
- Jireček, K., *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjeg veka* (Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters), Odeljenje društvenih nauka SANU, knj. 42, Beograd, 1962.
- Jokl, N., *Illyrier, Ebert's Reallexicon der Vorgeschichte*, Berlin, 1926.
- Jurišić, B., »Pomorski izrazi u Vitezićevu rječniku«, u *Anal. jadranskog instituta JAZU*, Zagreb, 1956 I., 297–403.
- Katičić, R., *Ancient Languages of the Balkans, I, II, Trends in Linguistics*, 4, Mouton, The Hague-Paris, 1976.
- Kolombatović, Gj., »Imenik kralježnjaka Dalmacije, II: Dvoživci, Gmazovi i Ribe«, u *Godišnje izvješće c. k. velike realke u Splitu za šk. godinu 1885/86*, Split, 1886.
- Korlević, A., »Prilog za nomenklaturu kralježnjaka u opsegu srednjoškolske obuke, III dio, Plazavci i ribe«, u *Nastavni Vjesnik*, XII, 1903, sv. 1 i 2.
- Krahe, H., *Die alten Balkanillyrischen Geographischen Namen (= Indogermantische Bibliothek 7)*, Heidelberg, 1925.
- Krahe, H., »Die Ortsnamen des antiken Apulien und Kalabrien«, u *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* XIII, 4, 1937, 20–31.
- Kretschmer, P., »Sprachliche Vorgeschichte des Balkans«, u *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, Beograd, 1935, 41–48.
- Lambl, D., »Riby adriatiche«, u *Časopis českého musea v Praze*, 28, 1854, 37–64; 167–192.

- Lorini, P., *Ribanje i ribarske sprave pri istočnim obalama Jadranskoga mora*, Beč, 1903.
- Lucius, I., *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amsterdam 1666.
- Lučić I., *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske* (De regno Dalmatiae et Croatiae), Latina et Graeca, Zagreb, 1986.
- Ljubović, Š., »Commissiones et relationes venetae«, tom I, u *MHISM*, vol. VI, Zagreb, 1876.
- Marchesetti, C., *La pesca lungo le coste orientali dell'Adria*, Trieste, 1882.
- Maspero, G., *Histoire Ancienne des peuples de l'Orient*, Paris, 1876.
- Mažuranić, V., *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, I, II, Zagreb, 1975.
- Mayer, A., *Die Sprache der alten Illyrier*, I, Wien, 1957 und II, Wien, 1959.
- Meillet, A., *Quelques hypothèses sur des interdictions de vocabulaire dans les langues indo-européennes*, u *Ling. hist. et ling. gén.*, 1, Paris, 1921, 281 – 291.
- Morović, D., »Razvoj ihtiološke klasifikacije«, u *Pomorski zbornik*, 3, Zadar, 995 – 1010.
- Morović, D., »Rijetke ribe u Jadranu«, u *Pomorski zbornik*, 10, Rijeka, 1972, 593 – 602.
- Muljačić, Ž., »Dalmatico, veneziano e slavo in Venezia e il Levante sino al secolo XV a cura di Agostino Pertusi«, u *Atti del I Convegno internazionale di storia della civiltà veneziana dalla Fondazione Giorgio Cini*, Firenze, 1974, 269 – 281.
- Nava, M. L., *Stele Daune I, Testo, Studi e materiali di etruscologia e antichità italiche XVIII*, Firenze, 1980.
- Ninni, E., »La Pesca nell'Adriatico«, u *Boll. Minis. Agr. Ind. ecc. B. fasc.* 1, 2, 3, Roma, 1917.
- Novak, G., »Stari Grci na Jadranskom moru«, u *Rad JAZU*, knj. 322, Zagreb, 1961, 145 – 221.
- Oppian, *Cynogetica, Halieutica*, The Loeb Class. Library, ed. by T. E. Page, London, Cambridge (Mass.), 1963.
- Ovid, V., *Fasti*, ed. by G. P. Goold, The Loeb Class. Library, London, Cambridge (Mass.), 1976.
- Pagliari, A., »Siculi e Liguri in Sicilia«, u *Scritti in onore di A. Trombetti*, Milano, 1938.
- Palottino, M., »Cronologia dell'età del bronzo finale e dell'età del ferro«, u *Studi Etruschi XXVIII*, Ser. II, Firenze, 1960.
- Parlangèli, O., »Il sostrato linguistico in Sicilia«, u *Kókalos*, X – XI, Banco di Sicilia, 1964 – 65, 211 – 258.
- Parona, C., »Il tonno e la sua pesca«, u *Memorie LXVIII*, Venezia, 1919, 1 – 265.
- Pliny, *Natural History*, Vol. II, lib. III, ed. by H. Rackam, The Loeb Class. Library, London, Cambridge (Mass.), 1967.
- Rachelì, G., *Egadi, mare e vita*, Mursia, 1979.
- Rakaj, Nd., »Emrat e peshqëve dhe organitme të ujit. Emrat shqip të disa peshqvet, ernave dhe veglavet të peshkimit«, u *Buletin i Universitetit shtetëror të Tiranës*, Seria Shekencat natyrore, No. 1, 1970, 3 – 19.

- Rendić-Miočević, D., »Prilozi etnografiji i topografiji naše obale u staro doba (II), Pseudoskilakov καταβάτης ποταμός i južna granica Liburnije«, u *Historijski zbornik* III, Zagreb, 1950, 221 – 232.
- Ribezzo, F., »Nuove ricerche per il Corpus inscriptionum messapicarum (CIM)«, u *Reale Accad. d'Italia centro studi per l'Albania*, Roma, 1944, 5 – 210.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, I – XXIII, Zagreb, 1880 – 1976.
- Rodriguez – Roda, J., »El atún: *Thunnus thynnus* (L.) del sur de España en la campaña almadrabera del año 1967, y estudio de la evolución de la pesquera de Barbate«, u *Inv. Pesq.*, 33 (1), Barcelona, 1966, 87 – 96.
- Sanzo, L., »Contributo alla conoscenza dello sviluppo negli Scopelini«, u *Mem. Com. Talass. Ital.*, 1915.
- Schachermeyr, F., *Etruskische Frühgeschichte*, 1929.
- Sheuring, L., »Die Wanderungen der Fische«, u *Ergebnisse der Biologie*, Sec-hster Band, Berlin, 1930, 5 – 304.
- Skok, P., »Prilozi k ispitivanju hrvatskih imena mjesta«, u *Nastavni Vjesnik*, XXIX, Sarajevo, 1919, 151 – 160.
- Skok P., »Note d'étymologie romaneun *Romania* 50, 1924, 195 – 232.
- Skok, P., *Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu*, Jadranska straža, Split, 1933.
- Skok, P., *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, I, II, Zagreb, 1950.
- Skok, P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Uredili akademici M. Deanović i Lj. Jonke. Suradivao radnjama i priredio za tisak Valentin Putanec. I A – J, 1971; II. K-poni; III. poni-Z, 1973; *Kazala*, Zagreb, 1974.
- Skračić, V., »Toponomija kornatskog otočja«, u *Onomastica Jugoslavica*, 12, Zagreb, 1987, 17 – 218.
- Stipčević, A., *Iliri*, Zagreb, 1974.
- Suić, M., »Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplusu«, u *Rad JAZU*, knj. 306, Zagreb, 1955, 121 – 185.
- Šimunović, P., *Toponimija otoka Brača*, Brački zbornik, Supetar, 1972.
- Šižgorić, J., *De situ Illyriae et civitate Sibenici* (lat. tekst i hrv. prijevod, drugo izdanje priredio prema rukopisu i dodao prijevod Veljko Gortan), Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1981.
- Šoljan, T., *Ribe Jadrana*, Fauna et Flora Adriatica, 1, Split, 1948.
- Trombetti, A., »Saggio di antica onomastica mediterranea«, u *Arhiv za arbanasčku starinu* III, Beograd, 1926, 1 – 116.
- Vidović, R., *Pomorski rječnik*, Split, 1984.
- Viličić, A., *Povijesni razvoj suvremenog tunolova*, Split, 1985.
- Vinja, V., »Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji I«, u *Čakavska rič*, 1, Split, 1985a, 57 – 78.
- Vinja, V., »Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji, II«, in *Čakavska rič* 2, Split, 1985b, 3 – 13.

- Vinja, V., *Jadranska fauna — etimologija i struktura naziva*, I, II, JAZU-Logos, Split, 1986.
- Whitehead, P. J. P., M. L. Bauchot, J. C. Hureau, J. Nielsen, E. Tortonese (Ed.), *Fishes of the North-eastern Atlantic and the Mediterranean*, Vol. II, UNESCO, Paris, 1986.
- Zamboni, A., »Il Siculo«, u *Lingue e Dialetti dell'Italia antica*, Roma, 1978, 951–1012.
- Županović, Š., *Ribarstvo šibenskog područja*, Prinosi proučavanju ekonomike ribarstva i ribarstvenog prava, knj. 6, Jadranski institut JAZU, Zagreb, 1963.
- Županović, Š., A. R. Mugahid and M. A. Gerges, »Some ecological aspects of Bluefin tuna (*Thunnus thynnus* L.) caught by trap nets in the Lybian waters«, u *Bull. Mar. Res. Centre*, Tripoli, Lybia, 2, 1983, 5–44.
- Županović, Š., i I. Jardas, *Fauna i flora Jadrana, Jabučka kotlina*, I, II, Fauna et Flora Adriatica, IV, Logos, Split, 1989.

Šime Županović

LEXICAL RELICS FROM THE MEDITERRANEAN SUBSTRATUM

Summary

The researches into the denominations of fish and other sea fauna in the Yugoslav Adriatic imply some constant features characteristic also for the ichthyological nomenclature of other Mediterranean peoples. The ichthyological terminology in which the lexical relics of the onetime languages were preserved, stratifying one upon the other (Mediterranean, Greek, Latin, Romanesque, Slavic and Venetian layers), is a very common case. As a result of this stratification on a wider area (the Mediterranean, and also European), by studying these phenomena, the conclusion was reached that the linguistic origin of the names for some of our fishes and other sea fauna suggest the contacts and intertwining of the ancient and modern languages of the whole Mediterranean area. Only a clear view of their contents, varieties, and modified mutual relationships, make it possible to understand the systematic and spatial arrangement of their terms and explain reasonably their development and origin. Only in such a comprehensive context of the whole geographic continuity of the Yugoslav coast, located in the geographic and historic continuity of the Mediterranean, the formation and origin of the names of each fish species and other sea fauna can be explained (as attempted in this work) by investigating into the individual lexical remains. Such few names of fishes from the prehistoric period were efficiently preserved along the Yugoslav coast. They belong to the Mediterranean substratum and our ancestors could have inherited them only through the Greek and Roman mediation. In this work the author tried to elaborate on some indisputable Pre-Hellenic elements in the names of fishes on the Yugoslav coast. These kinds of fishes are still caught in our sea: **tuna**, **salema**, **sargo grouper**, **lizardfish** and **forkbeard**. By studying their etymologic structure their striking agreement with other Mediterranean etymologies is being revealed. The

cause or the immediate stimulus for this agreement, the so called denominative impulse, is sought in the referent itself, i. e., »in the referred thing« — fish, crab, mollusks, etc.

The presence of individual cognate lexical elements of the Mediterranean substratum at different localities would point to a common source that is spreading them in the Mediterranean by seaways. The similarity of or identical names show, in this respect, that in all the Indo-European languages in the Mediterranean basin the individual lexical remains have been preserved from the Pre-Indo-European (Mediterranean) substratum.